

Godtiana

Aktstykker til belysning af generalsuperintendent Berthel Petersen Godts liv indtil 1864. (II)

Ved Asger Nyholm

X. Sognepræst i Felsted 1846

1. I ti enslydende erklæringer tilkendegiver 222 beboere i Felsted ønsket om at få Godt til præst. 24/11 1845

Vedlagt som bilag til nr. 3

Formedelst egenhændig Underskrift give vi herved tilkjende at vi for denne Gang give Slip paa vor Valgret, naar Herr Pastor Godt maa blive udnævnt til Præst i Feldstedt, hvorom vi underdanigst bede.

2. Godts erklæring, at han er villig til at overtage embedet i Felsted 25/11 1845

Vedlagt som bilag til nr. 3

Paa Feldsted Sogns Communeforstanderes Forlangende erklærer jeg herved, at jeg, saafremt det Allernaadigst skulde behage Hans Majestæt Kongen at udnævne mig til Præst for Felsted Menighed, er beredvillig til at modtage dette Embede.

Rinken is d. 25. November 1845.

B.P. Godt
Sognepræst

3. Bønsskrift fra sogneforstanderne i Felsted om kongelig udnævnelse af Godt til præst i Felsted 25/11 1845

Vedlagt nr. 5

Feldstedt Tønder Amt.
den 25de Novbr. 1845.

Sogneforstanderne for Feldstedt Menighed bede i deres eget og Menighedens Navn at Pastor Godt i Rinkenis allernaadigst maa blive udnævnt til deres Præst.

Med et Bilag.

Til Kongen

I Anledning af den dødelige Afgang saavel af vor forhenværende Degn som af vor Præst bleve begge disse Embeder ledige. Da Feldstedt hører til de Menigheder, som have Ret til at vælge deres Præst og Degn, saa fandt Valget af den sidste Sted den 2^{den} Novbr. dette Aar. Valget ledtes af Herr Pastor Godt fra Rinkenis og havde han allerede, da han prædikede i vor Kirke den foregaaende Søndag vundet vort hele Bifald, og i de Fleste opvakt det Ønske, at erholde ham til Præst, saa bestyrkedes de endnu ydermere heri ved den Maade, hvorpaa han ved den nævnte Leilighed udøvede sit Kald. Efter tilendebragt Degnevalg vare vistnok kun Faa af Menighedens Medlemmer, som ikke forlode Kirken med det inderlige Ønske om, at Pastor Godt maatte blive deres afdøde Præstes ⁷³ Efterfølger. Der behøvedes derfor ogsaa kun en dertil sigtende Ytring, for at give dette Ønske Ord, og da vi undertegnede Sogneforstandere uden Undtagelse delte det, saa fandt vi os foranledigede til, at indhente de samtlige Valgberettigedes Mening. De 222 Valgberettigede, hvoraf Feldstedt Menighed bestaar, erklærede sig med Undtagelse af omtrent en halv Snees derhen, at de med Glæde for denne Gang ville opgive deres Valgret, naar de uden Valg kunde faae Pastor Godt til Præst, og ogsaa de Faa, som ikke strax vilde give deres Stemme dertil, have ogsaa nu efter modnere Overlæg samtykket deri. Den hele Menighed er altsaa uden Undtagelse enig, og vi undertegnede Sogneforstandere ere, efter at vi have indhentet Herr Pastor Godts Samtykke dertil, som Bilaget udviser, af Menigheden bemyndiget til at bringe deres Ønske for Deres Mayestæts ophøjede Throne. Vi kunne med Sandhed sige, at hverken Slægtskab eller Bekjendtskab her har havt den ringeste Indflydelse, thi næppe Nogen af os kjendte Herr Pastor Godt forhen uden efter Rygte, men at allene hans til Hjertet trængende Prædiken og de herlige Taler, han holdt ved Degnevalget, har gjort et saadant Indtryk paa Menigheden, at endog flere af Børnene have bedet Deres Forældre om, at sørge for at vi fik ham til Præst. Vort Ønske har derfor heller ikke sin Oprindelse i den Hensigt at ville spare, thi vi forlange ikke at

forskaanes for de med et Valg forbundne Omkostninger, men ere gjerne villige til at udrede dem.

Rigtignok er det vi bede om en Undtagelse fra den almindelige Regel, men saavidt vi kunne bedømme, synes i nærværende Tilfælde vigtige Grunde at tale for en saadan Undtagelse og vi haabe at Deres Kongelige Majestæt, som med Landsfaderlig Omsorg omfatter alle Deres Undersaatter ikke vil nægte os Opfyldelsen af et Ønske, som vi Alle eenstemmig attraae.

Vi vove derfor at haabe Deres Kongelige Mayestæts allernaadigste Bønhørelse, naar vi allerunderdanigst bede:

At Deres Kongelige Majestæt allernaadigst vil tillade, at vi maae faae Herr Pastor Godt fra Rinkenis til vor Sognepræst, hvorved det forstaar sig, at vi under denne Betingelse for nærværende Gang give Afkald paa vor Valgret og udrede alle med et Valg forbundne Omkostninger ligesaa fuldt, som om et saadant var foretaget.

Allerunderdanigst

H. Hansen

Asmus Jørgensen Alsing

Peter P. Heissel

Fried. Christiansen

Jacob Solmer

Johann Christiansen

Hans Hörtoft Lund

Johann Johannsen

Claus Clausen

Hans J. Jessen

4. Godts redegørelse over for visitatoriet 26/11 1845

Vedlagt nr. 5

An die Hohen Herren Kirchenvisitatoren.

Die Hohen Herren Kirchenvisitatoren wollen gnädigst genehmigen, dass ich, wie ich unter den gegenwärtigen Umständen es für meine Pflicht halten muss, Hochdenselben den Hergang einer mich betreffenden Angelegenheit im Zusammenhange einfach vorzutragen mir unterthänigst erlaube.

In Übereinstimmung mit einem die Vacanzgeschäfte in Feldstedt regulirenden Circulair des Herrn Pastors Christensen⁷⁴ in Quars hatte ich am 23st Sonntage nach Trinitatis [26.okt] in Feldstedt zu predigen und in den darauffolgenden 14 Tagen den Predigerdienst zu versehen, weshalb mir denn auch die Leitung der durch Hohes Visitatorialschreiben auf den 24st Sonntag nach Trinitatis [2. novbr.] angesetzten

dortigen Küsterwahl⁷⁵ zufiel. Am erstgenannten Sonntage fand Beichte und Abendmahl statt, auch waren zwey Sechswöchnerinnen einzusegnen und zwey Kinder zu taufen; in der Woche wurde eine Grabrede über eine Kindesleiche von mir verlangt, und am Tage der Küsterwahl verrichtete ich in Nörballig eine Haustaufe. Die Geschäfte für die eine mir noch zufallende Woche aber musste ich, weil meine Mutter am Freytag vor der Küsterwahl gestorben war und also in dieser Woche beerdigt werden sollte, auf meiner Rückkehr von Feldstedt den Herrn Pastor Christensen für mich zu übernehmen bitten, wozu derselbe auch freundlich bereit war, so dass ich nicht wieder nach Feldstedt kam.

Um so überraschender musste es für mich seyn, dass der dortige Kirchenjurat⁷⁶ H. Hansen am 25st. Sonntage nach Trinitatis [9. novbr.] in meinem Hause gewesen war, und, da er mich nicht zu Hause traf, einen Brief hinterlassen hatte, in welchem er im Namen vieler Feldstedter, auf welche die dort von mir gehaltenen Reden einen tiefen Eindruck gemacht hätten, den Wunsch aussprach, mich zu ihrem Prediger zu bekommen, welchen Wunsch sie, wenn von meiner Seite Nichts im Wege sey, den Hohen Herren Kirchenvisitatoren aussprechen würden und von Denselben gnädigst berücksichtigt und unterstützt zu sehen hofften. Da ich aber diesen Wunsch als einen Wunsch Vieler wenig begreiflich fand; da ich einerseits fürchtete, es möchte den Hohen Herren Kirchenvisitatoren nicht genehm seyn, wenn ich auf denselben einträte und so vielleicht zu einer verderblichen Aufregung und Parteyung in der Gemeinde Veranlassung geben sollte; und da ich andererseits die Besorgnis hegte, es möchten Sr Durchlaut der Herzog zu Augustenburg, Höchstdessen Gnade mir und den Meinigen von jeher viele und grosse Wohlthaten erwiesen und erst vor wenigen Wochen mich zum Prediger in Nottmark ernannt hatte, an meiner Dankbarkeit zweifeln können; so begab ich mich am 12. Novbr nach Tombüll, um dem Juraten Hansen für das jedenfalls von ihm mir geschenkte Zutrauen zu danken und im Übrigen den gemachten Antrag abzulehnen. Die Gründe meiner Weigerung wollten ihm indess wenig einleuchten, und er stellte mir den durch ihn ausgesprochenen Wunsch beydes als einen so allgemeinen und als einen so dringenden in der Gemeinde dar, dass ich, seinen freundlichen und herzlichen Worten gegenüber vielleicht weniger fest, als ich hätte seyn sollen, ihm zuletzt versprach, die Sache noch einmal mit den Meinigen überlegen und ihm dann noch denselben Abend meine definitive Entschliessung brieflich mittheilen zu wollen. Das geschah, und zwar

lehnte ich den Antrag bestimmt ab. Damit glaubte ich diese Sache nun abgemacht, und freute mich herzlich, das innere Gleichgewicht wiedergewonnen zu haben; denn dass ich dieses vorhin etwas verloren hatte, darf ich wol gestehen, ohne darum zu strengen Tadel fürchten zu müssen.

Nichtsdestoweniger kam am 17. Novbr. der Feldstedter Achtmann C. Clausen zu mir; wiederholte in herzlichen Worten den Wunsch seiner Gemeindegossen; berichtete, dass Alle bis auf etwa zehn denselben theilten, die ebenfalls erklärt hätten, gegen mich und meine Person Nichts zu haben, nur wünschten sie, ihr Wahlrecht auszuüben; versicherte, dass alle Betheiligte durch kein unlauteres Motiv irgend einer Art, sondern lediglich durch das von mir verkündigte Wort und das später zu diesem hinzugekommene Zeugnis meiner jetzigen Gemeinde bestimmt worden seyen, und erbot sich, sofort Sr Durchlaut dem Herzoge den Wunsch der Feldstedter vortragen zu wollen. Da wurde es mir unnatürlich, noch einmal abzulehnen, und ich gab für den Fall, dass Sr Durchlaut Nichts zu erinnern fänden, meine Zustimmung dahin, dass die Kirchspielsvorsteher dann zwar den Hohen Herren Kirchenvisitatoren meine Bereitwilligkeit kundgaben, aber zugleich den Hohen Herren Kirchenvisitatoren anheimstellen möchten, inwiefern auch das betreffende Begehren weiter eingetreten werden könne oder nicht. Jetzt hielt ich es auch selbst für meine Pflicht, Sr Durchlaut den Hergang dieser Angelegenheit unterthänigst vorzutragen, und ich hatte die Freude, dass Höchstdieselben äusserten, wie Sie mich wegen meines Verhaltens in derselben nicht misskennen würden.

So ist es denn gekommen, dass als gestern der Jurat H. Hansen und ein gewisser J. Röh mir die Nachricht brachten, dass alle wahlberechtigten Einwohner der Gemeinde ohne Ausnahme dahin einig wären, Sr Majestät den König zu bitten, Allerhöchstdieselben möchten allergnädigst geruhen, mich ohne Wahl zum Prediger in Feldstedt zu ernennen, und dass sie zugleich die Hohen Herren Kirchenvisitatoren um gnädigste Unterstützung dieses Gesuchs bitten würden, ich schriftlich meine Bereitwilligkeit erklärt habe, die Berufung nach Feldstedt, wenn sie mir zu Theil werden sollte, anzunehmen.

Dass ich diese Erklärung zwar nicht ohne grosse Bedenklichkeit, aber doch gerne abgegeben habe, und mich freuen würde, statt der Predigerbedienung in Nottmark, wohin ich deshalb noch nicht habe abgehen können, weil die Allerhöchste Confirmation der Bestallung noch immer nicht angelangt ist, die Bedienung in Feldstedt zu bekom-

men, welche nicht nur einträglicher ist, sondern mir auch das Glück gewähren würde, in bekannten kirchlichen Verhältnissen und unter geistlichen und weltlichen Behörden, deren Humanität und Wohlwollen ich in aufrichtiger Dankbarkeit anerkenne, ferner fortzuwirken,⁷⁷ – das spreche ich offen und ehrlich aus. Aber den Hohen Herren Kirchenvisitatoren in dieser Beziehung mit zudringlichen Bitten beschwerlich zu fallen scheue ich mich; es werden alle Prediger, die sich um Feldstedt beworben haben, an Alter und Würdigkeit mir voranstellen, und ich verkenne keineswegs das Anormale in dem Begehren der lieben Feldstedter. Es ist mir aber darum zu thun, in den Augen der Hohen Herren Kirchenvisitatoren durch mein Verhalten in dieser Angelegenheit nicht zu verlieren, und in der Hoffnung, darüber jetzt beruhigt seyn zu dürfen, verharre ich in tiefster Ehrfurcht

den Hohen Herren Kirchenvisitatoren

unterthänigster

B.P.Godt

Rinckenis d. 26. Novbr. 1845

5. Kirkevisitatoriets indstilling til valg i Feldsted 3/12 1845

RArk Ty kanc I A D. Tønder provsti. Akter vedr. de enkelte sognekald. V. Feldsted. 1730-1848

An

Seine Königliche Majestät!

Allerunterthänigster Präsentationsvorschlag der Kirchenvisitatoren der Propstey Tøndern zur Wiederbesetzung des Pastorats in Feldstedt.

Anlagen:

Ein Verzeichniss der 19 Competenten, sub NB.

1. Ein Gesuch der Juraten und Vorsteher in Feldstedt, den zum Prediger in Nottmark ernannten Pastor Godt in Rinckenis ohne Wahl zum Prediger zu erhalten, mit Anlagen A-L.
2. Eine Eingabe des Pastors Godt an die Visitatoren.
3. Ein Gesuch des Pastors G. Christensen⁷⁸ in Quars c. adj.
4. Ein Gesuch des Pastors P. Schmidt⁷⁹ in Bülderup.
5. Ein Gesuch des Pastors Chr. Christiansen⁸⁰ in Medelbye.
6. Ein Gesuch des Pastors H. Meyer⁸¹ in Stubbeck.

Erstattet den 3^t Decbr. 1845.

Durch das unterm 28st Septbr. d.J. erfolgte Ableben des Pastors Jesen in Feldstedt hat die dortige Gemeinde einen treuen Seelsorger, die Propstey einen der würdigsten Prediger verloren. Das dadurch vacante Pastorat zu Feldstedt, wo Kirchen- und Schulsprache dänisch ist, gehört zu den einträglichsten Predigerbedienungen hiesiger Propstey, und mögen die Einkünfte desselben gegenwärtig wohl eine bedeutende Höhe, wenigstens die Summe von 1000^R Cour. erreichen. In der gesetzmässigen Meldungsfrist haben deshalb auch 17 Prediger und 2 Candidaten Gesuche um Präsentation zur Wahl eingereicht, unter welchen mehrere der älteren und würdigsten Prediger der Propstey sich befinden.

Gleich nach Ablauf der Meldungsfrist ist auch das angeschlossene Gesuch der Juraten und Vorsteher zu Feldstedt bey uns eingegangen, in welchem sie die allerunterthänigste Bitte aussprechen, Ew. Königl. Majestät wollen allergnädigst geruhen, den von Seiner Hochfürstlichen Durchlaut dem Herzog zu Schleswig-Holstein-Sonderburg-Augustenburg zum Prediger in Nottmark auf Alsen ernannten Pastor Godt in Rinkenise, ohne Wahl der Gemeinde, jedoch mit Vorbehalt des Wahlrechts für die Zukunft, zum Prediger in Feldstedt zu ernennen, welches uns mit dem Ersuchen überreicht ist, dasselbe Ew. Königl. Majestät vorzulegen. Indem wir diesem Verlangen hiedurch genügen, sehen wir uns nicht im Stande, dieses Gesuch, dem in den Anlagen die gesammelten Unterschriften der einzelnen stimmberechtigten Mitglieder der Gemeinde hinzugefügt sind, empfehlen zu dürfen. Es gehört nemlich das Pastorat zu Feldstedt – wie bereits bemerkt – zu den einträglichsten Pfarren der hiesigen Propstey, weshalb wir es als eine Ungerechtigkeit gegen die älteren Prediger, welche einer Verbesserung ihrer oekonomischen Verhältnisse bedürftig, in einer langen Reihe von Jahren durch erprobte und bewährte Amtstreue, Würdigkeit und Tüchtigkeit sich Ansprüche auf eine so einträgliche Stelle erworben haben, ansehen und erachten müssen, wenn dem Pastor Godt vor ihnen allen der Vorzug gegeben würde, welches Letztere in seinem an uns gerichteten, sub N.2 angelegten Schreiben auch anerkannt hat. Bey aller Tüchtigkeit des Pastors Godt, die wir nicht in Abrede stellen dürfen, gehört er doch immer zu den jüngsten Predigern der Propstey, und ist vor wenigen Wochen erst von des Herzogs zu Schleswig-Holstein-Sonderburg-Augustenburg Hochfürstlichen Durchlaut als Prediger in Nottmark zu einer einträglicheren Stelle befördert. Ausserdem hat Pastor Godt gar kein Gesuch um Präsentation zur Wahl bey uns eingereicht, und wir müssen es für einen zufälli-

gen Umstand erachten, der nicht hinreicht, ihm den Vorzug vor allen älteren Predigern zu geben, dass er als vikarirender Prediger der Harde Gelegenheit gehabt hat, in Feldstedt bekannt zu werden, und es ihm gelungen ist, durch das verkündete Wort die dortige Gemeinde für sich zu gewinnen. Als etwas Exorbitantes dürfte es auch immer anzu-sehen seyn, dass die Gemeinde ihr Recht, unter die Präsentirten sich ihren Prediger zu wählen, auch auf diejenigen auszuüben und für solche geltend zu machen sucht, die sich nicht einmal um Präsentation zur Wahl beworben haben. Pfllegt doch auch bey allerhöchsten Ernennungen Ew. Königlichen Majestät auf die Anciennität Rücksicht genommen zu werden und bey gleicher Würdigkeit und Tüchtigkeit das Dienstalder entscheidend zu seyn. An ähnliche Rücksichten sind auch die Präsentationen zu Wahlstellen gebunden, und es sollte, nach unserem Dafürhalten, nicht gestattet werden, dass die Gemeinde sich ihren Prediger erbitten, unter Beiseitesetzung aller anderweitigen Rücksichten und Ansprüche.

In der Voraussetzung, dass daher auch diese unsere Ansichten allerhöchsten Orts gebilligt und Ew. Königlichen Majestät Beyfall sich erfreuen dürften, erlauben Ew. Königlichen Majestät wir uns allerunterthänigst, aus der Zahl der Bewerber zur bevorstehenden Predigerwahl in Feldstedt in Vorschlag zu bringen

1. Georg Christensen, Prediger in Quars. Er ist examinirt Gottorff 1824, wo er den 2ten Character mit Auszeichnung erhielt. Seit 1827 steht er als Prediger an der Gemeinde zu Quars, wo Kirchen- und Schulsprache dänisch ist. Er gehört zwar nicht zu den Predigern der Propstey, ist uns aber als benachbarter Prediger von Feldstedt persönlich sehr vortheilhaft bekannt, und in Ansehung seiner Amtsführung durch seinen Vorgesetzten, den Generalsuperintendenten, aufs beste empfohlen, wie auch das seinem Gesuche angelegte Zeugniss des verstorbenen Pastors Jessen in Feldstedt seine Würdigkeit betätigt.

2. P.C. Schmidt, Prediger in Bülderup, gleichfalls einer Gemeinde mit dänischer Kirchen- und Schulsprache, ist 1825 auf Gottorff examinirt, wo er den 2ten Character erhielt, 1828 in Uck gewählt, und 1833 nach Bülderup versetzt – ein treuer evangelischer Prediger, der durch unbescholtenen Wandel und segensreiche Amtsführung sich schon die Liebe von zweyen Gemeinden in einem hohen Grade erworben und stets die Hochachtung seiner Vorgesetzten bewahrt hat.

3. Christian Christiansen in Medelbye. Er ist auf Norburg geboren, hat die Schule in Odense frequentirt und nur in Kopenhagen studirt, wo er 1826 absolvirt. Im Amtsexamen hat er den Character haud

illaudabilis, und für seine Dimispredigt ist ihm von dem Bischof Tens auf Alsen laudabilis zuerkannt. Im Jahre 1827 ward er ordinirter Amtsgehülfe des verstorbenen Propsten Prah⁸² in Tondern, 1829 ist er zum Prediger in Lindholm, und 1837 in Medelbye gewählt, und er gehört in jeglicher Beziehung zu den tüchtigsten Predigern der Propstey, der seltene Gaben fürs Predigtamt hat und mit dem reinsten Eifer für die Förderung des Reiches Gottes einen milden trefflichen Character verbindet.

Auf den Fall, dass Einer von diesen Präsentanden vor erfolgter Wahl abgehen sollte

4. H. Meyer, seit 14 Jahren Prediger an der dänischen Gemeinde Enstedt; ein wackerer und tüchtiger Prediger, der durch treuen und bewährten Eifer in seiner ganzen Amtsführung sich stets die Liebe seiner Gemeinde bewahrt und seinen Vorgesetzten sich vortheilhaft bekannt gemacht hat.

Sollten indess Ew. Königliche Majestät aus allerhöchster Gnade Sich bewogen finden, auf das Gesuch der Feldstedter einzugehen und dasselbe einer näheren Berücksichtigung werth zu erachten geruhen, so würde auf jeden Fall zuvor eine grössere Gewissheit darüber zu erlangen seyn, dass darin der einstimmige Wunsch der ganzen Gemeinde enthalten sey, da die beygebrachten Unterschriften aller Authenticität ermangeln, wir auch nicht einmal zu behaupten wagen, dass sie der Zahl nach vollständig vorhanden sind, und eine solche Ausnahme von der Regel nur bey völliger Einstimmigkeit sämmtlicher wahlberechtigten Mitglieder zu verstatten seyn dürfte, daher ohne eine solche Einstimmigkeit, wenn auch nur Ein einziger sein Wahlrecht behauptete, die Wahlhandlung vorzunehmen seyn dürfte, weshalb wir uns zuvor den allerhöchsten Auftrag erbitten müssten, eine genaue Untersuchung über die Art und Weise, wie diese Unterschriften zu Stande gebracht sind, so wie eine protocollarische Vernehmung der sämmtlichen stimmberechtigten Mitglieder der Feldstedter Gemeinde vorzunehmen oder vornehmen zu lassen.

Allerunterthänigst
Chr.v.Krogh Ahlmann

6. Kancelliets indstilling til valg i Feldstedt 2/1 1846

RArk Ty kanc I A C.9. Vorstellungen 3/1 1846 (nr. 16)

Durch den Tod des Pastors Jessen in Feldstedt in der Probstei Ton-

dern, in welchem Kirchspiel die Kirchen- und Schulsprache dänisch ist, ist das dortige Pastorat, dessen Einkünfte auf wenigstens 1600 Rbt. oder 1000 Rthl. Cour. angegeben werden, worunter sich eine Einnahme aus Ew. Königlichen Majestät Kasse nicht befindet, erledigt worden. In dieser Veranlassung haben die Kirchenjuraten und Kirchspielsvorsteher zu Feldstedt allerunterthänigst darum gebeten, dass mit Uebergehung des der Gemeinde zustehenden Wahlrechts für dies Mal, der vor Kurzem von Sr Durchlaut dem Herrn Herzoge zu Schleswig-Holstein-Sonderburg-Augustenburg zum Prediger zu Nuthmark berufene und als solcher von Ew. Königlichen Majestät allerhöchst betätigte frühere Pastor zu Rinkenise, Godt, zum Prediger an der Kirche und Gemeinde zu Feldstedt allergnädigst ernannt werden möge.

Der følger et udførligt referat af kirkejuraternes bønsskrift, af Godts redegørelse over for visitatoriet og af visitatoriets indstilling. Derpå udtaler kancelliet:

Die Kanzelei glaubt den Kirchenvisitatoren der Probstei Tondern darin völlig beipflichten zu müssen, dass es an genügendem Grunde fehlen würde, auf das Gesuch der Gemeinde um die allerhöchste Ernennung des Pastors Godt zu dieser Stelle, welche der bestehenden Verfassung nach durch Wahl besetzt wird, einzutreten. Theils möchte es sich nämlich nicht verkennen lassen, dass es für alle älteren und verdienten Prediger, welche sich um diese Stelle, die mit zu den besten gehört, beworben haben, und namentlich für die von den Kirchenvisitatoren präsentirten eine Härte sein würde, wenn sie dadurch von der Concurrenz ausgeschlossen würden, dass der Pastor Godt, welcher, nachdem ihm im theologischen Examen um Ostern 1839, der zweite Character mit sehr rühmlicher Auszeichnung zu Theil geworden war, erst seit dem Jahre 1842 als Prediger in Rinkenise angestellt ist, zum Prediger in Feldstedt allerhöchst ernannt würde, um so mehr als dem Pastor Godt so eben erst eine einträglichere Bedienung verliehen worden ist. Andernthails aber darf die Kanzelei auch nicht unbemerkt lassen, dass der unter den Präsentirten zuerst genannte Pastor Christensen i Quars, welchem von dem Generalsuperintendenten Callisen wegen seiner Amtstüchtigkeit und seines Wandels wiederholt die rühmlichsten Zeugnisse mit dem Beifügen ertheilt worden sind, dass er eine vorzügliche Kunde der dänischen Sprache, die auch in Quars die Kirchen- und Schulsprache ist, besitze, wiederholt von der Kanzelei bei ihren allerunterthänigsten Vorschlägen wegen Wiederbeset-

zung erledigter Predigerstellen in der Probstei Hadersleben in Betracht gezogen worden ist, Ew. Majestät jedoch dieselben andern unter der Kirchenhoheit des Königreichs stehenden Geistlichen allergnädigst zu verleihen geruht haben. Wenn derselbe daher auch im vorliegenden Falle nicht berücksichtigt werden, und einem 15 Jahr später examinirten Geistlichen, welcher dazu nicht einmal ein Gesuch um Präsentation eingereicht hat nachstehen sollte, so würde für diesen verdienten Prediger, die Aussicht auf eine Verbesserung seiner Lage, welcher er sehr bedürftig ist, so bald kaum zu hoffen sein.

Auch hat die Kanzlei schon früher wiederholt sich die allerunterthänigste Bemerkung erlaubt, dass derartige Bitten von Gemeindegliedern nur unter ganz besonderen Umständen zu berücksichtigen sein möchten. Solche dürften aber im vorliegenden Fall nicht vorhanden sein und glaubt die Kanzlei in Beziehung auf die in dem Gesuch der Juraten und Kirchspielsvorsteher der Feldstedter Gemeinde enthaltene Behauptung, dass die allergnädigste Ernennung des Pastors Godt zum Prediger in Feldstedt mit diesmaliger Uebergangung des Wahlrechts der Gemeinde, von sämtlichen Mitgliedern der Gemeinde gewünscht werde, die Aufmerksamkeit Ew. Königlichen Majestät auf die desfälligen Aeußerungen der Kirchenvisitatoren ehrfurchtsvoll hinlenken zu dürfen, wonach dieselben eventualiter mit der Anstellung einer hierauf bezüglichen Untersuchung beauftragt zu werden gewünscht haben.

Nach dem allerunterthänigsten Erachten der Kanzlei dürften daher die überwiegendsten Gründen dafür sprechen, eine Abweichung von dem regelmässigen Verfahren in diesem Fall überall nicht eintreten zu lassen, und glaubt die Kanzlei sich daher für die allergnädigste Genehmigung der Präsentationsvorschläge der Kirchenvisitatoren bei Ew. Königlichen Majestät ehrerbietigst verwenden zu dürfen, da gegen dieselben nichts zu erinnern sein dürfte, wobei sie nur noch hervorhebt, dass sämmtliche Präsentirte, mit Ausnahme des hieselbst examinirten Pastors Christiansen in Medelbye, welcher auch nur in Kopenhagen studirt hat, an Gemeinden stehen, in welchen die Kirchen- und Schulsprache die dänische ist.

Allerhöchst Dero gnädigst gefälliger Resolution stellt die Kanzlei demnach in tiefster Unterthänigkeit anheim:

ob nicht allerhöchst zu genehmigen sein möchte, dass die Pastoren Georg Christensen zu Quars, Peter Christian Schmidt zu Bülderup und Christian Christiansen zu Medelbye, so wie für den Fall, dass einer derselben vor erfolgter Wahl wegfallen sollte, der Pastor Johann

Heinrich Carl Meyer zu Enstedt der Gemeinde zu Feldstedt in der Probstei Tondern zur Wahl eines Predigers präsentiert werden?

Schleswig-Holstein-Lauenburgische Kanzlei den 2ten

Januar 1846

J. Reventlow-Criminil⁸³

Dumreicher⁸⁴

Rathgen⁸⁵

Liliencron⁸⁶

Möller⁸⁷

A. Warnstedt⁸⁸

Bagger⁸⁹

7. Kongens resolution angående valget i Felsted 3/1 1846

Sst. som nr. 6

Indem Wir die inwendig gedachten Präsentationsvorschläge hinsichtlich der Pastoren Georg Christensen zu Quars und Peter Christian Schmidt zu Bülderup Allerhöchst genehmigen, wollen wir im Uebrigen, mit Rücksicht auf das von der Feldstedter Gemeinde eingegebene Gesuch, ausnahmsweise, und ohne Folgen in ähnlichen Fällen, allergnädigst gestattet haben, dass der Pastor Godt zu Nuthmark anstatt des Pastors Christian Christiansen zu Medelbye, und dass dieser eventualiter anstatt des Pastors Johann Heinrich Carl Meyer zu Enstedt der gedachten Gemeinde zur Wahl eines Predigers präsentirt werde.

Kopenhagen den 3ten Jan. 1846

Christian R.

Kongen imødekom således Felsted menigheds ønske, forsåvidt som han gav den mulighed for at få Godt til præst. Men han undgik at krænke noget menighedsmedlems eventuelle krav på valgret. Ved at lade afholde valg sikrede kongen sig samtidig en pålidelig prøve på, om stemningen for Godt var så stærk som påstået.

Til belysning af kongens overraskende afgørelse skal henvises til en udtalelse af Christian 8., som overarkivar i rigsarkivet Niels Petersen har gjort mig opmærksom på. A.S. Ørsted havde i en betænkning (26/3 1847) bemærket, at ved visse embedsbesættelser vilde det være passende og vel heller ikke unyttigt, at statsrådet fik adgang til at ytre sig. Hertil svarede kongen i et reskript til gehejmestatsrådets medlemmer (22/7 1847), at »Valget af Statens Tienere til de forskellige Embeder nærmest angaaer Ministerierne, hos os Collegierne og Departementerne, og disse bør have den Forpligtelse at foreslaae Kongen, hvem de ansee bedst skikket til det Embede, der skal besættes; Valget maa træffes af Kongen selv, ei som en Naadessag, men som en af de vigtigste Regieringssager, en Udøvelse af Kongens Høiheds-Rettighed, af hvilken Statens og den enkelte Embeds-Kredsens Vel og Vee kan afhænge; Erfaring har viist Os, hvor vanskelig den er at udøve, men den kan kun udøves af Een, af en ansvarlig Minister, for saavidt denne

Myndighed er ham overdraget af Kongen, eller af Kongen selv, der har Ansvaret for Statsstyrelsen for Gud og sin egen Samvittighed«. (Betænkninger fra Christian VIII's tid om styrelsen af det danske monarki, udg. af Niels Petersen, Kbh. 1969. s. 221).

8. Valgprotokol over præstevalget i Felsted 13/2 1846

Sst. som nr. 5

Valgprotokol over det den 13de Februar 1846 foretagne Præstevalg for Feldstedt Menighed.⁹⁰

Efterat de præsenterede Valgcandidater

1. Herr Pastor B.P. Godt i Nuttmark
2. Herr Pastor P.C. Schmidt i Bülderup og
3. Herr Pastor G. Christensen i Quars

havde prædiket i den anførte Orden, og Herr Provst Ahlmann havde opfordret Menigheden til at udøve Valgretten paa en samvittighedsfuld Maade, afgave Menighedens tilstedeværende Medlemmer deres Stemmer som følger:

Herefter følger en opregning med navns nævnelse af de personer, der havde stemt på hver af kandidaterne, i alt for Godt 189 stemmer, for Schmidt 3 stemmer, for Christensen 5 stemmer.

Blandt stemmerne for Godt er »Forpagter Feddersen⁹¹ paa Hans Høifyrstelige Durchlauthed, Hertugen af Schleswig Holsteen Sønderborg Augustenborg's Vegne«. Blandt stemmerne for Schmidt er Chr. Iversen.⁹² Protokollen fortsætter:

Proprietær Kittel⁹³ paa Schobüllgaard var tilstede, men erklærede, ikke at ville afgive sin Stemme.

Efterat dernæst de stemmeberettigede Medlemmer af Menigheden, som ikke havde afgivet deres Stemmer, navnlig:

der opregnes ialt 24 navngivne personer

forgjæves vare opfordrede til at afgive deres Stemmer, bekendtgjorde Herr Kammerherre og Amtmand von Krogh for Menigheden, at Herr Pastor Godt ved de fleste Stemmer var bleven valgt til Sognepræst i Feldstedt.

Saaledes indført i Protocollen i Overensstemmelse med de i Kirken gjorde Optegnelser paa Valglisten.

in fidem: von Holstein⁹⁴

pro vera copia Holstein⁹⁵

XI. Arrestation af Godt 1848

1. Løjtnant Bülow's melding om arrestation af Godt m.fl. 1848⁹⁶

RArk Ty kanc I A C. (1770-1849) 61 IV b Akter vedr. undersøgelsen af slesvigske embedsmænds og undersaatters forhold til oprøret. I. 1848. Læg: Pastor Godt m.v.

- 1 Pastor Godt i Felsted skal for kort siden have proclameret den provisoriske Regjering; Samme Dag havde Stænderdeputeret Kittel foran Kirken holdt en Tale, hvori Kongens Regjering blev kaldet schauderhaft. Kittel fandtes ikke da han i Søndags er bleven arresteret af et Kommando, der sandsynligen bragte ham til Sønderborg.⁹⁷ Iforgaars, Søndag skal Pastor Godt i sin Kirke have bedet for den schleswig-holsteenske Regjering.
- 2 Degnen L. Lorenzen⁹⁸ i samme Sogn har iforgaars oplæst Noget betræffende den oprørske Regjering.
- 3 Peter Petersen Hessel fra Tombøl, Gaardeier, skal have omdeelt Proclamationer fra den oprørske Regjering.
- 4 ...

Bülow⁹⁹

2. Forhørsprotokollen 4/4 1848

Sst. som nr. 1

Apenrade d. 4de April 1848.

Efter den commanderende Generals¹⁰⁰ Befaling sammentraadte Overauditeur d'Origny¹⁰¹ med Premierlieutenant v. Bülow for at afhøre nogle af et i anden Hensigt udsendt Detachment anholdte og hertil indbragte Personer. En skriftlig Melding fra Lieutenant v. Bülow blev fremlagt. Af de anholdte Personer blev fremkaldt

1. Pastor Bertel Petersen Godt, Sognepræst til Feldsted Sogn, der efter at være opfordret til Intet at skjule ved Examinationen forklarede:

Da Comp.¹⁰² i Torsdag otte Dage reed forbi Gaardmand Hans Hansen i Tombøl, fortalte denne ham, at der i Apenrade var dannet et civilt Sikkerhedskorps¹⁰³ og spurgte Comp., om han ikke meente, at det var rigtigst at træffe en lignende Foranstaltning for Sognets Vedkommende for at skytte det for de Vagabonder, der muligviis fra Kjøbstæderne kunde komme ud paa Landet. Fredag kom samme Mand til Comp. i hans Huus og talte om samme Gjenstand. Lørdag Eftermiddag sagde Gaardmand Johan Johansen Smidt fra Nørballe til

Comp., som kom til hans Gaard for at tale med ham om en Fattigsag, at han havde været i Apenrade og viste ham en Proclamation fra den provisoriske Regjering. Da Comp., som tidligere ikke havde billiget Hans Hansens Plan om Foranstaltninger til Sognets Sikkerhed, nu fandt at det vilde være hensigtsmæssigt, tog han samme Aften til Hans Hansen, og talte de da tillige med Gaardmand Peter Petersen Heisel, som de traf paa Tombøl Gade, om at det var rigtigst at tale derom med Sognemændene næste Dag ved Kirken og for at faae erfarne Mænd samlede, der kunde ordne Tingen, talte Comp. samme Dags Aften efter Hans Hansens Tilskyndelse til Gaardeier Kittel paa Skovbøllegaard om at han skulde møde næste Morgen ved Kirken. – Om Morgen derefter ved Kirken talte Comp. til Sognemændene om det efter deres Mening var nødvendigt, at der skulde skee Noget for at sikre Sagnet og der blev da vedtaget, at Comp. og Sogneforstanderen samme Eftermiddag skulde samles for at overlægge denne Sag med nogle andre Sognemænd, der strax bleve udvalgte. – Om Eftermiddagen blev i Overeensstemmelse hermed vedtaget, at der skulde organiseres Nattevagt i de forskjellige Byer, hvilket han samme Dag indmeldte til Tønder Amtshuus. Efter det Omskrevne om Formiddagen var aftalt ved Kirken spurgte Forpagter Feddersen¹⁰⁴ fra Kidding Comp., om han ikke troede, at nogle af Sognemændene, som ikke kjendte den provisoriske Regjerings Proclamation¹⁰⁵ [strøget: gjerne] vilde høre den, og Comp. tog derfor et Exemplar, som Feddersen havde og læste det op. Han knyttede ingen Bemærkninger eller Opfordringer til denne Oplæsning, og det var ikke hans Hensigt ved denne Oplæsning i nogen Maade at bevæge Sognefolkene til at anerkjende den provisoriske Regjering. Kittel begyndte derpaa at tale, men hvad han sagde, hørte Comp. ikke, da han gik ind i Kirken. –

Han forsikkrer bestemt, at han ikke sidste Søndag i Kirken har bedt for [strøget: eller] den provisoriske Regjering, men han har kun [strøget: fra Prædikestolen efter] publiceret¹⁰⁶ nogle Anordninger fra den provisoriske og den slesvig-holstenske Regjering, som den constituerede Herredsfoged Henningsen¹⁰⁷ havde sendt ham. Deriblandt var Anordninger om Kopskattens Ophævelse og Pressefrihed.¹⁰⁸ Han forsikkrer, at han kun har gjort det, fordi det kom fra Herredsfogden og han er pligtig at publicere Alt, hvad Herredsfogden sender. – Han betragter sig i saa Henseende kun som en Maskine, hvorigjennem det bekendtgøres, og vedbliver dette, uagtet det Ufornuftige i en saadan Anskuelse [strøget: og Færd] og det Ulovlige i hans Færd blev ham foreholdt. – Han erklærer, at han anerkjender Kongen af Danmark

som sin Arvekonge og Herre og at den provisoriske Regjering staaer i Oprørsforhold til ham, og at han for sin Person ikke vil gjøre noget Skridt, der kan understøtte det oprørske Parties Bestræbelser, men at han vil gjøre Alt for at fremme og gavne den lovlige kongelige Regjering. – Oplæst og ratificeret, hvorefter Pastor Godt underskrev denne Forklaring.

[sign:] B.P.Godt

2. Derpaa fremkaldtes Degnen Lorenz Lorenzen i Felsted Sogn.

Han indrømmer, at han i Søndags i Kirken efter Præstens Hr. Godts Ordre har oplæst for Menigheden nogle trykte Bestemmelser fra den provisoriske Regjering, der handlede om hvad der lovedes af Regjeringen, som Kopskattens Ophævelse m.m. Comp. havde ikke forinden Oplæsningen gjort sig bekendt med Indholdet, og troede, da han saae hvad det var han læste, at han burde oplæse dem, da han havde Præstens Ordre. Comp. er dansksindet som de fleste i Sognet. Han har ikke hørt, at Præsten i Søndags i Kirken har omtalt den provisoriske Regjering og navnligt veed han, at han ikke indbefattede den i Bønnen ved Slutningen af Gudstjenesten. Han bad da den sædvanlige foreskrevne Bøn. Det blev bemærket, at Lieutenant Bülow med Meldingen havde vedlagt et ikke dateret Brev underskrevet L. Lorenzen og adresseret til Gæstgiver Smidt i Feldstedt, som den sidste havde leveret ham, for at godtgjøre, at Degnen var dansksindet, da han saae, at han var arresteret. Brevet indeholder en Anmodning om at faae nogle af de Florske Proclamationer,¹⁰⁹ og Comp. erkjender, at han har skrevet det igaar den 3^{die} dennes. Opl. ratif. Aftraadt.

3. Derpaa blev fremkaldt Gaardmand Peter Petersen Heisel fra Tombøl, der bestemt benægtede, at han har omdeelt Proclamationer fra den provisoriske Regjering. Han har havt nogle af dem i sit Huus, men har ogsaa havt danske Proclamationer, og veed, at han ikke har gjort noget for at understøtte eller fremme Oprørspartiets Hensigter. Opl. ratif. Aftraadt.

...

Efter Melding var afgivet til Hr. General Hedemann, bleve de 4 afhørte Personer satte paa fri Fod.¹¹⁰

d'Origny. Bülow.

XII. Godts svar på regeringskommissionens cirkulærskrivelse af 10 april 1848

Da den provisoriske regering 24. marts 1848 proklamerede overtagelsen af hertugdømmernes styrelse, sendte den samtidig til samtlige embedsmænd et reskript¹¹¹ med opfordring til »die Verwaltung des Ihnen übertragenen Amtes fortzuführen und dabei die bestehenden Gesetze und Verfügungen zu befolgen«. Det blev pålagt embedsmændene omgående skriftligt at anmelde modtagelsen af dette reskript.

Den 3. april udnævnte den danske regering en regeringskommission for Slesvig, der skulle forestå civilforvaltningen under krigen mod slesvig-holstenerne. For at skaffe sig oplysning om, hvilke embedsmænd der vilde opfylde deres pligter i overensstemmelse med deres embedsed, udsendte regeringskommissionen 10. april – dagen efter dens tiltrædelse – en trykt skrivelse til samtlige Slesvigs embedsmænd med syv spørgsmål til besvarelse i løbet af 24 timer fra modtagelsen af skrivelser. Der var på det tilsendte ark afsat plads til besvarelse udfor de enkelte spørgsmål. Skrivelsen gengives her med spørgsmålene og med Godts svar:¹¹²

1 Sind Sie bereitwillig, fortan Ihrer Unterthanenpflicht und Ihrem geleisteten Amtseide gemäss, die Ihnen zufolge Ihrer amtlichen Stellung, den bestehenden Gesetzen und Verfügungen nach im Allgemeinen obliegenden, oder von den rechtmässigen Behörden zugehenden Bestimmungen, im Interesse Ihres angestammten Landesherrn gehörig zu befolgen und auszuführen?	Ad 1. Ja
2 Haben Sie diese Gesinnung bereits durch eine vor oder nach Empfang dieses Schreibens an die sogenannte provisorische Regierung für die Herzogthümer Schleswig und Holstein abgegebene Erklärung, die etwanigen Befehle dieser insurrectionellen Behörde oder deren Handlanger nicht befolgen zu wollen, bethätigt?	Ad 2. Nein

3 Haben Sie etwa in Folge einer von der ebengedachten sogenannten provisorischen Regierung oder deren Handlanger an Sie ergangenen Aufforderung sich bereit erklärt, den Verfügungen derselben Folge zu leisten?

Ad 3. Nein

4 Aus welchen Gründen haben Sie sich veranlasst gehalten, einer solchen von ihrem angestammten Landesherrn nicht eingesetzten oder anerkannten Behörde Folge leisten zu wollen?

Ad 4. Fällt aus

5 Welche amtliche oder nicht-amtliche, dem Interesse Ihres angestammten Landesherrn widerstreitende oder den Befehlen der rechtmässigen Behörden widerstehende Handlungen haben Sie seitdem vorgenommen?

Ad 5. Gehorsam der mir vorgesetzten Behörden, der Lundtoft Hargesvogtey, habe ich mehrere mir am 2ten April bey der Kirche von derselben zur Publication zugestellten Erlasse respective der provisorischen und der Schleswig-Holsteinischen Regierung sofort dem Küster zum Verlesen übergeben, indem ich mich in dieser Beziehung nur als Maschine betrachtete, und mir durchaus kein Urtheil über, viel weniger eine Verantwortlichkeit für dasjenige zusteht, was mir von der mir übergeordneten rechtmässigen Behörde zur Publication zugestellt wird; vielmehr diese Verantwortlichkeit nach meiner Ansicht eben so

gewiss der befehlenden Obrigkeit obliegt, als mir die Pflicht, dass die Publicanda durch mich an den Küster gelangen. Übrigens erlaube ich mich hier zu bemerken, dass ich bereits am 4ten April im dänischen Hauptquartier zu Apenrade zu Protokoll vernommen bin, und auf dieses Protocoll zu verweisen.

6 Wann und wie sind Sie zu der Ansicht oder Ueberzeugung gekommen, dass die sogenannte provisorische Regierung eine ungesetzliche Behörde sey?

Ad 6. Die provisorische Regierung habe ich von Anfang an für ungesetzlich gehalten, weil sie nicht von dem angestammten Landesherrn eingesetzt ist.

7 Welche Maassregeln haben Sie seitdem getroffen, um die im Auftrag oder Interesse dieser ungesetzlichen Behörde von Ihnen gethanenen Schritte rückgängig oder unwirksam zu machen, und welchen Erfolg haben diese ihre Bestrebungen gehabt?

Ad 7. In dem Bewusstsein keine Schritte gethan zu haben, welche die in Rede stehenden Maassregeln nöthig machen könnten, habe ich mich ruhig verhalten und meines Amtes gewartet, was ich um so eher für hinreichend und das allein Richtige halten durfte, als die ganze Gemeinde der provisorischen Regierung entgegen ist.

Allerunterthänigst

B.P. Godt.

Feldstedt d. 18ten April

1848.

XIII. Godts politiske holdning under bestyrelseskommissionen (25. aug. 1849-13. juli 1850)

Der kan anføres fire vidnesbyrd om Godts selvstændige holdning inden for slesvig-holstenismen i den urolige tid under bestyrelseskommissionens styre:

1 Godts underskrift på gejstlighedens erklæring af 22. aug. 1849.

Erklæringen er trykt i A.M. 25/8 1849, i KuSbl 1/9 1849, i Materialien s.35 og i Schr Sch-H KirchGesch 2.r. I 1898, Heft 3 s. 31 – Se iøvrr: Slesv Gejstl s. 216-22.

Ved udbruddet af krigen i det andet år af treårskrigen var der i april 1849 efter slesvig-holstensk ønske af centralregeringen i Frankfurt ansat et »statholderskab« til at styre Slesvig. Ved den påfølgende våbenstilstand 10. juli 1849 blev der af Danmark, Preussen og England oprettet en »bestyrelseskommission«, der skulde styre Slesvig i den danske konges navn.

De gejstlige i Slesvig stod dermed over for to regeringsmyndigheder, der hver for sig gjorde krav på at være den retmæssige. I en offentlig erklæring af 22. august 1849, der blev underskrevet af det store flertal af Slesvig stifts gejstlige, anerkendte disse kun statholderskabet som deres retmæssige øvrighed. Men under forudsætning af statholderskabets godkendelse lovede de at føje sig efter bestyrelseskommissionen, sålænge denne ikke krævede, at de skulde medvirke til Slesvigs underlæggelse under Danmark og adskillelse fra Holsten.

Med sin underskrift har Godt klart markeret sig som slesvig-holstener: Han ønsker Slesvig anerkendt som et selvstændigt hertugdømme i nær tilknytning til Holsten og ikke som en del af det danske kongerige.

2 Brev fra Godt til provst Mich. Ahlmann vedr. brug af kongetitlen i kirkebønnen. 14. decbr. 1849

Orig. i RArk Nic. J.E. Nielsens privatarkiv (6041). Trykt i Slesv Gejstl s. 431-32, jvfr. s. 264-74

Hochgeehrter Herr Propst.

Sehr gerne hätte ich der am 20sten d.M. in Lügum stattfindenden Versammlung beygewohnt. Die Reise würde aber wegen der weiten Entfernung und der kurzen Tage drey Tage erfordern, welche ich so kurz vor dem Feste zu erübrigen nicht im Stande bin. Genehmigen Sie daher, dass ich mich hier kurz ausspreche. Die heillose Willkür, welche in der betreffenden Angelegenheit fortwährend geherrscht hat, ist im höchsten Grade zu beklagen und dringend zu wünschen, dass einerley Rede geführt werde. Das hat sich mir sehr nahe gelegt. Schon lange wurde leise darüber gemurrt, dass ich, wie ich Ihnen früher mitgetheilt habe, für den Fürsten betete, und auch nach dem Antritt der Verwaltungscommission zu beten fortfuhr. Um den Unwillen

nicht zu vermehren und zu einem offenen Ausbruch zu bringen, unterzeichnete ich, wie ich Ihnen ebenfalls bereits mitgetheilt habe, nicht die das Kirchengebet betreffende Erklärung, ohne darum mein Verfahren zu ändern oder meiner früher öffentlich ausgesprochenen Ansicht untreu zu werden. Später habe ich, weil ich zum Abendmahle war, einen anderen Prediger in unserer Kirche müssen predigen lassen; dieser brauchte im Kirchengebete andere Ausdrücke, und die Folge ist gewesen, dass der Unwille gegen meine Weise zugenommen hat und ausdrücklich von mir verlangt worden ist, ich möchte sie ändern und zum Alten zurückkehren; Andere machten es ja so und es liege nur an mir. Allerdings habe ich mich geweigert, aber das thut nicht gut. Einheit also ist wünschenswert; sie nützt aber wenig auf dem Papiere, wenn sie sich nicht durch die That bewährt, wohingegen es, wenn sie überall thatsächlich vorhanden ist, nicht nur so viel unbedenklicher ist sondern auch so viel mehr verschlagen muss, auch anderweitig Zeugniß von ihr abzulegen. Weiter aber bekenne ich offen, dass ich den Ausdruck »segne unseren Fürsten« nicht für den ausschliesslich berechtigten halte, und ich halte es für christliche Weisheit und Pflicht, um des Gewissens willen Allen Alles zu werden [1. Kor. 10.33] ohne dem Gewissen zu nahe zu treten. Aber freylich muss Beydes gleich stark betont werden; die eine wie die andere Gränze ist eben das Gewissen, darum muss auch die eine so heilig seyn wie die andere. Nun wäre meiner Meinung nach der ganz adäquate Ausdruck »unser Herzog«, dem indess jeder Ungewissheit und Missdeutung zu begegnen, was namentlich in hiesiger Gegend dringend nöthig erscheint, die Personbezeichnung »Friedrich VII« hinzuzufügen wäre. So richtig dies an sich wäre, so genügend müsste es auch erscheinen. Dennoch, würde es, Sie können durchaus davon überzeugt seyn, nicht genügend seyn, nämlich den Gemeinden in hiesiger Gegend nicht genügend seyn, indem sie noch immer das »König« vermissen würden. Gegen dieses wird aber auch unser Gewissen insofern Nichts einwenden können, als unser Herzog zugleich König von Dänemark ist und wir ja durchaus nicht die gewaltsame Lösung des Bandes wollen, welches in solcher Weise die Herzogthümer mit Dänemark verbindet. Mithin finde ich in dem Ausdrücke »segne unseren Herzog, König Friedrich VII« die Gränze, bis zu welcher wir unser Gewissen unbeschadet gehen können, folglich den Umständen nach auch gehen müssen. Allerdings werden in hiesiger Gegend auch dann noch Viele unbefriedigt seyn; wir aber können nicht weiter und werden in diesem Bewusstseyn stille und stark seyn. Andererseits weiss ich sehr wohl,

das dies Vielen und zwar nicht im Süden allein schon zu weit seyn wird. Aber ich verhehle nicht, wie sehr ich wünsche, dass diese sich dennoch mit uns vereinigen möchten. Sollten sie es nicht können, so muss ich mit Bedauern bemerken, dass ihre Gründe dem Gewissen nicht mehr entnommen seyn können, als die unsrigen es sind, und dass jede Formel, in welcher das »König« fehlte, meiner Überzeugung nach eben nur dazu führen würde, dass viele Amtsbrüder sie selbst zu ergänzen versucht würden. Mag es missverstanden werden können, dass ich dieses ausspreche: ich richte Keinen und rechte mit Keinem; aber es wollte gesagt seyn.

Indem ich den Herrn Propsten für die Länge meines Schreibens um Entschuldigung bitte und gegen dessen Verlesung auf der Versammlung in Lügum, falls dieselbe Ihnen angemessen scheinen sollte, Nichts einzuwenden habe, bin ich mit beständiger Hochachtung

Ew. Hochwürden
gehorsamster

B.P. Godt

Feldstedt d. 14ten Decbr. 1849

Da brug af kongetitlen i Slesvig fra slesvig-holstensk side blev betragtet som et forvarsel om den frygtede inkorporation i kongeriget, havde den provisoriske regering 13. maj 1848 påbudt præsterne at erstatte kongetitlen i kirkebønnen med titlen »fyrste«. Bestyrelseskommissionen satte 17. sept. 1849 dette påbud ud af kraft. Dette blev fejlagtigt tolket som påbud om atter at bruge kongetitlen. Følgen blev, at det store flertal af gejstlige i stiftets seks sydlige provstier tilsluttede sig en offentlig protest af 15. okt. 1849, hvori de i stærke ord erklærede sig bundet i deres samvittighed overfor Gud til ikke at opgive den af den provisoriske regering påbudte kirkebøn. Med den begrundelse, at kirkebønnen var en højtidelig hyldingsakt, erklærede man brug af kongetitlen i kirkebønnen for det samme som den helligbrøde at bidrage til Slesvigs underkastelse under Danmark. I de sydlige provstier stod menighederne bag præsterne i denne protestpolitik. Det kunde præsterne i Nordslesvig ikke regne med at de gjorde. I menigheder med stærke danske sympatier vilde præsterne ved at deltage i protestpolitikken bringe sig selv i et misforhold til menighederne, der kunde gøre tålelig gejstlig virksomhed umulig. En del præster søgte på hver sin vis at tilpasse kirkebønnen efter deres menigheds ønsker. Det medførte imidlertid forvirrende forskelle i de bønneformulærer, der dukkede op.

Det citerede brev fra Godt i anledning af nogle nordslesvigske kollegers møde om problemet vidner om hans selvstændige stilling under »titelstriden«. Som slesvig-holstener brugte han den af den provisoriske regering påbudte bøn: »Segne unseren Fürsten und alle Obrigkeit«. Da menigheden murrede derover, viste han den det hensyn at undlade at underskrive adressen af 15. okt. Men da man under henvisning til bestemmelsen af 17. sept. lagde pres på ham for at få ham til at genindføre den fra gammel tid brugelige bøn for kongen, nægtede han det. Hvis han ene mand blandt kolleger havde genindført bønnen for kongen, måtte det opfattes som en demonstration, hvorved han

svigtede sin slesvig-holstenske samvittighed og sine slesvig-holstenske kolleger. For imidlertid at komme »die heillose Willkür« i kirkebønnens formulering tillivs, prøver Godt at finde en fælles norm for en kirkebøn, som man kan samles om i nord og syd. Idet han foreslår formularen: »Segne unseren Herzog, König Friedrich VII« med ordet »Herzog« først, markerer han som slesvig-holstener, at Frederik 7. kun kan anerkendes som slesvigernes landsherre i hans egenskab af hertug. Men medens de gejstlige i syd påberåber sig, at deres samvittighed forbyder dem at bruge kongetitlen, hævder Godt, uanfægtet af deres patetiske påberåbelse af samvittigheden, med henvisning til et bibelord den lige så berettigede samvittighedspligt at tage hensyn til de dansksindedes pietet overfor kongetitlen. Dette hensyn mener han at kunne tage uden at gå sin slesvig-holstenske samvittighed for nær, når han lader kongetitlen følge efter hertugtitlen. Ved at bevare kongetitlen tager Godt samtidig afstand fra yderliggående slesvig-holsteneres krav om »gewaltsame Lösung« af båndet mellem Slesvig og kongeriget (Verhandlungen der Schlesw-Holst. Landesversammlung. 1848-49, sp. 959, 982, 1151 f., 1354 ff.). Ved en »gewaltsame Lösung« af denne union vilde den slesvig-holstenske bevægelse miste den karakter af legitimitet, som den mente at kunne påberåbe sig, og uden hvilken den ikke kunde forvente støtte fra Preussen.

3 Gods stilling til publikation af bestyrelseskommissionens bekendtgørelser

Det var pålagt bestyrelseskommissionen at styre Slesvig i den danske konges navn. Vagtsomme slesvig-holstenerne betragtede derfor præsters publikation af kommissionens bekendtgørelser (jvfr. note¹⁰⁶) som bidrag til Slesvigs inkorporation under kongedømmet, hvilket vilde være stridende mod erklæringen af 22. aug. 1849. Dette kom til udtryk i en erklæring 17. okt. 1849, der dog kun fandt bred tilslutning i de fem sydligste provstier. (jvfr. Slesv Gejstl s. 248-55).

Det fremgår af de to følgende aktstykker, at bestyrelseskommissionens bekendtgørelser på et tidspunkt ikke blev publiceret i Felsted, men at beboerne i dette dansksindede sogn med rette gav herredsfogden og ikke Godt skylden derfor. Hvis Godt havde fået bestyrelseskommissionens bekendtgørelser tilsendt, vilde han sandsynligvis have publiceret dem med samme begrundelse som da han publicerede bekendtgørelserne fra den provisoriske regering (XI 2).

Klageskrivelse til bestyrelseskommissionen fra 10 beboere i Felsted over, at dens bekendtgørelser ikke publiceres i kirken. 20.sept. 1849

RArk. Landesverwaltung und Regierungscommissair. Pk: 1. Landesv. u. Reg.comm. 2. Beamte. Læg: 2b. Anstellung und Entlassung.

An die hohe Landesverwaltung des Herzogthums Schleswig zu Flensburg.

Ganz gehorsamste Bitte der unterzeichneten von vielen Mitgliedern der Gemeinde dazu aufgefoderten Einwohner des Kirchspiels Feldstedt in der Lundtoft Harde Amts Tondern um Auswirkung der bis jetzt noch nicht erfolgten Publicierung der von der hohen Landesverwaltung erlassenen Bekanntmachungen in der Kirche zu Feldstedt.

Früher wurden stets die von der Regierung erlassenen Bekanntmachungen in unserer Kirche öffentlich verlesen, und selbst mit den Bekanntmachungen von der Aufrührsregierung, welche willig von den beikommenden Hardevögten p.p. an die Prediger zur Publicierung in den Kirchen versandt wurden, war dies der Fall. Es ist uns daher im höchsten Grade auffallend, und durchaus nicht unserm Wunsche gemäss, dass die Bekanntmachungen von unserer jetzigen rechtmässigen Regierung – der hohen Landesverwaltung zu Flensburg – nur ad acta gelegt und nicht öffentlich in unserer Kirche publicirt werden und zu Jedermanns Kenntniss und Befolgung zukommen. Denn, da wir im Sonderburger Wochenblatte Bekanntmachungen, die von der hohen Landesverwaltung ausgegeben sind, lesen, zweifeln wir nicht daran, dass selbige auch den Beamten in der Lundtoft Harde zur Publicierung auch für die Kirche in Feldstedt zugegangen sind. Wir erdreisten uns daher an die hohe Landesverwaltung die ganz gehorsamste Bitte zu richten:

Dieselbe wolle baldigst energisch einschreiten und den beikommenden Beamten der Lundtoft Harde¹¹³ befehlen die Bekanntmachungen der hohen Landesverwaltung unweigerlich und präcise in der Kirche zu Feldstedt verlesen zu lassen.

Kirchspiel Feldstedt den 20 Sept. 1849.

Ganz gehorsamst

H. Hansen

Hans Hørtoft Lund

Peter Christian Johansen

Peter Mariussen

Christian Ch. Geerthsen

Peter Thaysen

Hans Nissen

Johann Johannsen

I.I.E. Schmidt

Johann Staugaard

Bestyrelseskommissionens henstilling til Hugo v. Plessen vedr. publikation af bekendtgørelser. 24/9 1849

Samme sted som anført ved den lige citerede klageskrivelse

Dem Herrn constituirten Amtmann des Amts Tondern, Baron von Plessen,¹¹⁴ wird im Anschluss eine von mehreren Eingessenen des

Kirchspiels Feldstedt eingereichte Eingabe, worin um die Bewirkung der Publication der Bekanntmachungen der Landesverwaltung gegeben wird, zur Wahrnehmung des Erforderlichen zugestellt.

Erster Departement unter der Landesverwaltung für das Herzogthum Schleswig in Flensburg, den 24' September 1849.

Dumreicher¹¹⁵

An den Herrn constituirten Amtmann des Amtes Tondern, Baron von Plessen.

4 Tønder-erklæringen af 18. febr. 1850

Det originale eksemplar af erklæringen findes i RArk, Nic.J.E. Nielsens privatarkiv (nr. 6041). Erklæringen er trykt i A.M. 26/3 1850, nr. 73. Jvfr. Slesv.Gejstl. s. 326-29¹¹⁶

Auf Grund unsrer, in Gemeinschaft [mit der übrigen Schleswig-Holsteinischen Geistlichkeit]¹¹⁷ abgegebenen frühern Erklärung, fühlen auch wir uns gedungen, unsern Schmerz und unsre Besorgniss über die Zustände der Landeskirche im nördlichen Schleswig auszusprechen. Wir haben uns nicht überzeugen können, dass hinreichender Grund zu den gewaltsamen Massregeln vorhanden gewesen ist, wodurch in letzterer Zeit die Rechte der Landeskirche gekränkt und das innerste Leben derselben verletzt worden sind. Deshalb halten wir, als Diener der Kirche, ohne weitere, in der That unnöthige Motivirung uns verpflichtet, ihre Rechte gegen alle Ueber- und Missgriffe zu wahren und zu schützen.

Tondern, d. 18. Febr. 1850.

Ahlmann, Propst in Tondern.

C.E. Carstens,¹¹⁸ Diaconus in Tondern.

Jessen,¹¹⁹ Prediger in Abild, und im Auftrag für Møller¹²⁰ in Jerpstedt.

C.H. Hoeck,¹²¹ Prediger in Hostrup.

J. L. Momsen,¹²² Prediger in Hoyer.

P.C. Schmidt,¹²³ Prediger in Buhrkal.

A. Matzen,¹²⁴ Prediger in Bilderup.

P.A. Beyer,¹²⁵ Prediger in Tingleff.

H. Meyer,¹²⁶ Prediger in Rapstedt.

N.P. Hoeck,¹²⁷ Prediger in Uck.

B.P. Godt, Prediger in Feldstedt.

Petersen,¹²⁸ Prediger in Holebüll.

Baggrunden for denne erklæring er følgende:

Da bestyrelseskommissionen så sig nødsaget til at afskedige nogle slesvig-holstensk sindede gejstlige, der ikke vilde følge sig efter dens bestemmelser, blev der af Slesvig bys gejstlige affattet en protesterklæring, som efterhånden fik tilslutning af 139 gejstlige i det sydlige Slesvig (trykt i A.M. 19/2, jvfr. 26/3 1850).

Mange og voldsomme ord karakteriserer denne erklæring med dens angreb på bestyrelseskommissionens »rets- og samvittighedsløse regimente«. Erklæringen er ikke, som nogle præster havde ønsket, blot et »teologisk-kirkeligt votum«, men bevæger sig ufortrødent ind på det politiske gebet. Den bestrider, at de tre kongerigers indsættelse af bestyrelseskommissionen er sket i rettens navn, og kalder det tværtimod en magthandling, der træder hertugdømmernes rettigheder under fode. Derefter opregner erklæringen alle bestyrelsens påståede synder, politiske såvelsom kirkelige. I politisk henseende: Det er bestyrelseskommissionens værk, at landets tilstand i hele Europas øjne må betragtes som »einen völlige unheilvollen, Verderben bringenden«. Kommissionen holder blot sin magts medusahoved frem mod alle ytringer af folkets retsbevidsthed. I kirkelig henseende: Bestyrelseskommissionens krav om at præsterne skulde bruge kongetitlen i kirkebønnen og publicere bekendtgørelser fra en regeringsmyndighed, der styrer Slesvig i kongens navn, er dybt krænkende for den slesvig-holstenske retsfølelse. Som vilde bestyrelseskommissionen gøre sin uretfærdigheds mål fuldt, lod den flere gejstlige embeder stå ubesat og blomstrende skoler stå forladt og afskedigede uden lov og dom dygtige præster, sidst den nordslesvigske kirkes højt agtede og afholdte overhyrde, superintendent Rehloff. Med et resumé af alle anklagerne mod bestyrelseskommissionen munder erklæringen ud i en protest mod gyldigheden af kommissionens »Gewaltmaasregeln«.

Som et supplement til denne erklæring blev den anførte erklæring vedtaget på et møde 18. febr. 1850 af 13 præster fra den nordlige del af Tønder provsti, blandt dem B.P. Godt.

Da Godt må anses for ophavsmand til denne erklæring, belyser den hans stilling til bestyrelseskommissionen i den yderst spændte situation. De fleste af underskriverne havde først vægret sig ved at udsende en erklæring af frygt for at den skulde skade deres forhold til deres dansksindede sognebørn, måske også af frygt for at risikere at blive afskediget. Det må derfor være Godt, der har overtalt kollegerne til at underskrive en protest mod bestyrelseskommissionen, for at det ikke skulde se ud som om de svigtede deres slesvig-holstenske standpunkt.

Erklæringens knappe og koncise sprog virker næsten som en desavouering af Slesvig-erklæringens umådeholdne ordrigdom og voldsomme ordvalg. Da præsterne taler »als Diener der Kirche« rummer erklæringen ikke som Slesvig-erklæringen politiske anklager. Tonen er mere afdæmpet end i Slesvigerklæringen. Præsterne udtrykker blot smerte og bekymring over landskirkens tilstand, og erklærer, at de ikke finder nogen grund til de voldelige foranstaltninger. Men erklæringen således svaviter in modo, er den dog fortiter in re. Hårdt falder angrebet med den kortfattede dobbelte beskyldning, at landskirkens rettigheder er krænkede og dens inderste liv er lemlæstet. I modsætning til Slesvig-erklæringens endeløse opregning af bestyrelseskommissionens påståede synderregister postulerer Tønder-erklæringen blot som en selvfølge, der udelukker al videre diskussion, at al videre motivering for erklæringen er overflødig. Mere forpligtende end Slesvig-erklæringen, der blot munder ud i en verbal protest, lover præsterne her at ville værne kirkens rettigheder. Overholdelsen af dette løfte, som han forstod det, skulle snart koste Godt hans embede i Felsted.

XIV. Godts afskedigelse 15. okt. 1850

1. Forespørgsel fra justitsråd Bagger til Godt vedr. eventuel konstitution i en tysksproget menighed 18/8 1850¹²⁹

Original i familiepapirerne. – Koncept i RArk Minist.f. Slesvig, 1.dpt. A. Sager af væsentlig historisk og personlig interesse 1848-51.

Dem Herrn Pastor [Godt]¹³⁰ wird es bekannt sein, dass die Besorgung der geistlichen Verrichtungen in mehreren Kirchspielen des Herzogthum Schleswig, wo die Kirchensprache deutsch ist, augenblicklich Verlegenheiten darbietet.

Mit Beziehung hierauf erlaube ich mir dem Herrn Pastor die Frage vorzulegen, ob Sie geneigt sind, Sich eventualiter von dem ausserordentlichen Regierungscommissair für das Herzogthum Schleswig interimistisch zur Wahrnehmung der Predigergeschäfte in solchen Gemeinden, wo die Kirchensprache deutsch ist, bis weiter gegen den Genuss der Einnahme des betreffenden Pastorats nach Verhältniss der Zeit, und unter Beibehaltung Ihrer bisherigen Stellung und Einnahme, constituiren zu lassen.

Für die Besorgung der Geschäfte Ihres gegenwärtigen Pastorats würde, ohne Kosten für Sie, und event. nur gegen Gewährung freier Station im Pastorate von Ihrer Seite, an einen hiemit zu beauftragenden ordinirten Candidaten, Sorge zu tragen sein.

Einer Erwiderung in vorstehender Beziehung darf ich umgehends entgegensehen.

[Flensburg den 18ten August 1850
Gehorsamst
Bagger

An den Herrn Pastor Godt.]¹³¹

2. Godts svar på Baggers forespørgsel 21/8 1850

Original i RArk sst. som koncepten til nr. 1 – Koncept i familiepapirerne

An den Herrn Justitsrath Bagger Wohlgeboren

Mit Beziehung auf Ew.Wohlgeboren gefälliges Schreiben vom 18ten d.M. und die in demselben enthaltene Vorfrage, ob ich geneigt sey, mich eventualiter von dem ausserordentlichen Regierungscommissair für das Herzogthum Schleswig interimistisch zur Wahrnehmung der

Predigergeschäfte in solchen Gemeinden, wo die Kirchensprache deutsch ist, bis weiter unter den näher angegebenen Bedingungen constituiren zu lassen, ermangele ich nicht, Ew Wohlgeboren gehorsamst zu erwiedern, dass ich meiner Neigung folgend nur den Pflichten meines gegenwärtigen Amtes genügen zu dürfen wünsche, womit ich zugleich der Erwartung der grossen Mehrzahl in meiner Gemeinde zu entsprechen hoffen darf.

Ew. Wohlgeboren
gehorsamster
B.P. Godt

Feldstedt d. 21 August 1850

3. *Indkaldelse af Godt til møde hos Tillisch*¹³²

Concept i RArk sst. som nr. 1

Da det Offentliges Interesse kræver det, paalægges det herved Hr... at begive sig til Flensborg for efter nærmere Bestemmelse af Regeringskommissæren for Hertugdømmet Slesvig at overtage Constitution som Sognepræst for en Menighed i Hertugdømmets tysktalende Del. De har med omgaaende Post at anmelde denne Skrivelses Modtagelse og ved Deres Ankomst i Flensborg at meddele den for mig.¹³³

4. *Underhånds meddelelse om Godts afskedigelse, sendt fra dronning Caroline Amalie gennem hertuginde Louise Sophie*¹³⁴

Af familiepapirerne.

Meine theure Lotte!¹³⁵

Aus eingeschlossenem Briefe werden Sie sehen was die liebe Königin¹³⁶ mich gebeten hat Ihnen über Godt mitzutheilen;¹³⁷ ich habe es hier niemandem gesagt auch halte ich es für richtiger wenn Sie, meine beste Lotte, es alleine Ihrem Schwiegersohn mittheilen. –

Viele Grüsse an Ihre Kinder, theure Lotte, von Ihrer Ihnen herzlich ergebenen.

Louise Sophie.¹³⁸

In grosser Eile.

5. Meddelelse til Åbenrå kirkevisitatorium om Godts afskedigelse. 15. oktober 1850¹³⁹

LA Åb. Åbenrå amtsarkiv. Journ.Nr. 1851, XVI.6.

Den overordentlige Regjerings-Commissair for Hertugdømmet Slesvig har under Dags Dato entlediget Sognepræst for Feldstedt Menighed Peter Bertel Godt, hvilket herved meddeles Kirkevisitatoriet for Apenrade Provsti ved Fremsendelsen af det i denne Anledning udfærdigede Dimmissionspatent, som bliver at tilstille Vedkommende.

Første Departement under den overordentlige Regjeringscommissair for Hertugdømmet Slesvig i Flensborg, den 15. October 1850. Regensburg¹⁴⁰

6. Godts svar til kirkevisitatoriet i anledning af afskedigelsen. 21. oktober 1850

LA Åb Åbenrå amtsarkiv. Journ. nr. 1851. XVI. 6.

Til de høie Herrer Kirkevisitatorer for Apenrade Provsti.

Amtshuset i Apenrade har ved Skrivelse af 17.d.M. tilstillet mig et Entledigelsesbrev¹⁴¹ for mig som Sognepræst for Feldstedt Sogn d.d. Flensborg d. 15. Octbr 1850, hvorved den overordentlige Regjeringscommissair for Hertugdømmet Slesvig uden forudgaaet Rettergang og Dom ligesom uden angiven Grund entlediger mig fra mit Embede som Sognepræst i Feldstedt under Apenrade Provsti.

Denne min Entledigelse kan jeg ikke finde at være i Overensstemmelse med de bestaaende Love og har derfor under Dags Dato ved Skrivelse¹⁴² til den overordentlige Regjeringscommissair indlagt Protest mod samme samt forbeholdt mig min Ret i enhver Henseende nunc et in omne futurum. Hvilket jeg ikke skal undlade herved at bringe til de høie Herrer Kirkevisitatorers Kundskab.

Ærbødigst
Godt

Feldstedt d. 21. Octbr 1850.

7. Forbud mod at Godt besøger Felsted sogn uden tilladelse. 2/3 1851.

RAK Landesverwaltung und Regierungscommissair. Pk:1. Landesv. u. Reg.commiss. 2. Beamte. Læg: 2 b. Anstellung und Entlassung.

Copia copiae
Copie

Kongl. Amthus
for
Apenrade, Sønderborg og Nordborg Amter.
Apenrade d. 2. Marts 1851.

Efterat Politivæsenet paa Gravensteen ikke længere ligger udenfor Amthusets Ressort, skulde jeg tjenstligen bede den i Gravensteen boende entledigede Pastor Godt tilkjendegivet, at det er ham forment uden foregaaende skriftlig Tilladelse at indfinde sig i Feldsted Sogn. I modsat Fald udsætter han sig for at blive anseet med Straf for Overhørighed af Politiets Befalinger.

Heltzen.

Til Hr. Justitiarius Ravn¹⁴³ paa Gravensteen.

Forestaaende ville Polititjener Nannsen forkynde for den Paagjældende.

Justitiariatet for de Gravensteenske Godser, Gravensteen d. 15. Marts 1851.

J. Ravn const.

Forkyndet og Gjenpart
afleveret den 16. Marz 1851.

E. Nannsen
Retstjener

in fidem
J. Ravn const.

8. Godts anmodning om forbudets ophævelse. 5/4 1851

Samme sted som nr. 7

B.P. Godt, entlediget Sognepræst i Feldsted, beder om Ophævelse af en Amthus-Forføielse af 2.f.M., som formener ham at indfinde sig i Feldsted Sogn uden foregaaende speciel skriftlig Tilladelse, event. at de Grunde, som denne Forføielse maatte beroe paa, maa foranlediges ham meddelte.

Supplicatum Gravensteen
d. 5. April 1851.
(Med et Bil.)

Til
Departementet i det Indre.
Flensborg

Amthuset i Apenrade har ved Skrivelse af 2.f.M. ladet mig tilkjendegive, at det er mig formeent, uden foregaaende speciel skriftlig Tilladelse at indfinde mig i Feldsted Sogn. Denne Forføielse er hverken formel ei heller saa vidt jeg kan skjønne materiel motiveret.

At den ikke grunder sig paa et almindeligt Princip fremgaaer deraf, at der i selve Gravensteen boer en entlediget Præst mere, som indtil Dags Dato ikke har modtaget nogen lignende Meddelelse.

Men hvilke specielle Grunde samme kunde beroe paa, er mig lige saa lidet indlysende. Efterat jeg den 17 October f.A. var bleven entlediget som Sognepræst i Feldsted forlod jeg allerede den 20 November f.A. uopfordret baade Præstegaarden og Sognet og begav mig med min Familie til Gravensteen. Medens jeg boer her har jeg kun fire eller høit fem Gange været i Feldsted Sogn; ved ingen af disse Leiligheder har jeg opholdt mig der længere end et Par Timer og hverken gjort eller sagt noget Ulovligt eller Utilbørligt. Det er altsaa aldeles ikke at begribe, hvorfor jeg skal behøve speciel skriftlig Tilladelse til at indfinde mig der igjen.

Hertil kommer, at jeg i den nævnte Forføielse maa finde noget Ærekrænkende, og det saa meget mere, som den ikke udstrækker sig til Alle, der leve i samme Stilling med mig.

Den indeholder fremdeles en Indskrænkning i min personlige Frihed og gjør mig det umuligt, at begive mig til Feldsted, naar Omstændighederne gjøre det passende og ønskeligt for mig.

Den udsætter mig derved endog for pecuniære Tab; thi da jeg endnu har en stor Deel af mit Gods staaende saavel i Præstegaarden som paa andre Steder i Sognet, saa er det kun altfor let muligt, at det kan medføre Skade og Tab for mig, naar jeg ikke til enhver Tid frit og uhindret kan begive mig til Feldsted saavel for at eftersee mine størstendeels værgeløse Eiendele som for efter Leilighed at sælge deraf.

Paa disse Grunde støtter jeg min ovenfor rubricerede Bøn om Ophævelse af Amthusets Forføielse af 2 f.M., som formener mig at indfinde mig i Feldsted Sogn uden foregaaende speciel skriftlig Tilladelse,

event. at de Grunde, som denne Forføielse maatte beroe paa, maae foranlediges mig meddelte.¹⁴⁴

Ærbødigst
B.P. Godt

9. Amtmand Heltzens erklæring vedrørende forbuddet. 19/4 1851

Samme sted som nr. 7

Apenrade d. 19. April 1851.

Apenrade Amthuus's ved 1. Departements Skrivelse af 8' denes forlangte Beretning i Anledning af entlediget Sognepræst i Feldsted, Godts Besværing over at være af Amtshuset, som Overpolitiamt paalagt ikke uden speciel Tilladelse at begive sig ind i sit forrige Embedsdistrikt.

Supplicanten hører som bekjendt til de geistlige Embedsmænd, som Regjeringen har maattet afsætte. Har end Nægtelsen af at adlyde Befalingen om at overtage den midlertidige Bestyrelse af et andet geistligt Embede været nærmeste Anledning til hans Entledigelse,¹⁴⁵ er det bekjendt nok, at denne ikke har rammet en ellers lojal Embedsmand. Thi han har vitterlig været en af Hoved-Agitatorerne i Eggen,¹⁴⁶ ligesom han og hans Familie ved Taknemlighedsbaand har været knyttet til Hertugen af Augustenborg. Ved hans Afskedigelse var der fuld Føie til at bortvise ham, men jeg indskrænkede mig til mundtlig at betyde ham, i Lighed med hvad der er iagttaget for alle de afskedigede Præster, at han ikke maatte tage Bopæl i Feldsted Sogn. Da jeg imidlertid af hans gentagne Besøg i Menigheden sporede kjendelige Følger hos Adskillige, og hans Indflydelse som Præst notorisk endnu er stor hos Mange, endog hos dem, der blot misbilligede hans politiske Færd, men nu ere tilbøielige til af Medlidenhed med Afsættelsen at betragte hans Forhold i mildere Lys, har jeg benyttet det mig givne Tilsyn med Godspolitiet til at forbyde ham at komme til Feldsted Sogn uden min Tilladelse, der naturligviis ikke vil blive nægtet naar han, for at ordne sine private Anliggender, hvilke sidste iøvrigt efter den rigoreuse Maade, hvorpaa han senest er optraadt mod sin Eftermand,¹⁴⁷ heller ikke fra hans Side ville kunne bringes til Ende ad den skriftlige Vei, forlanger denne.

Jeg anseer mig saaledes aldeles berettiget og beføiet til at holde Hr. Godt under Politiopsyn, og mener, at denne ikke udøves paa en for

haard Maade ved alene at paalægge ham den Indskrænkning, ikke uden min Tilladelse at komme til sit forrige Sogn.

Allerærbødigst tillader jeg mig derfor at indstille, at det tilkjendegives ham, at Amtshuset, som Overpolitiautoritet er berettiget til at stille de i Anledning af Oprøret afskedigede Embedsmænd under Politiosyn, og at dette in casu ikke skjønnes at være benyttet i utilbørligt Omfang.

Heltzen.

Til

Det høie Ministerium for Hertugdømmet Slesvig.

10. Koncept til slesvigsk ministeriums afslag på Godts anmodning. 27/4 1851

Samme sted som nr. 7

Til

det kgl. Amthuus, Apenrade.

27de April 1851.

I Henhold til Indberetning fra (K.A.) af 19 d. M. ang. et Andragende fra entlediget Sognepræst B.P. Godt paa Gravensteen, om Ophævelse af en Amthuus-Resolution, hvorved det formenes ham at indfinde sig i Feldsted Sogn uden foregaaende speciel Tilladelse, anmodes Samme om at tilkjendegive Supplicanten, at det Anførte ikke kan bevilges, da det maa overlades Politiautoriteterne at træffe de Forholdsregler, de med Hensyn til de afskedigede Embedsmænd ansee fornødne.

/:1 ste Dp:/

XV. Præst i Westphalen 1851-1864

Heinrich Heppe: Zur Geschichte der Evangelischen Kirche Rheinlands und Westphalens. Iserlohn II. 1870. 122.

Als Pfarrer in Feldstedt hatte er sich dem ausserordentlichen dänischen Regierungscommissar von Tillisch zur Disposition stellen und an einer Gemeinde im südlichen Schleswig installiren lassen sollen, um so die Dänisirung desselben durchführen zu helfen. Da er dieses nicht gewollt hatte, so ward er ohne irgend eine Rechtsprocedur durch

einen einfachen Machtspruch seines Amtes entsetzt und musste einem eingeborenen Dänen weichen. Im Herbst 1851 siedelte er nach Haspe über, um mit Genehmigung der vorgesetzten Behörden in den Schulen zu Hasperbruch und am Quambusch Gottesdienst zu halten. Nach Constituierung der Gemeinde fungirte er vom 10. Mai 1853 an zuerst als Pfarrverweser an derselben. Am 1. April 1864 kehrte er in seine Heimath zurück.¹⁴⁸

Slutning

Det i nærværende og i foregående hefte af Kirkehistoriske Samlinger fremdragne materiale tegner billedet af Godt i barndom og ungdom som velanskrevet i de kredse, hvor han færdedes. Præsten i hans hjem-sogn og venner af faderen finder det værd at hjælpe ham til læsningen. Fra skoletiden, studietiden og kandidattiden foreligger smukke vidnesbyrd.

Intet tyder på, at politiske interesser har været dominerende. Præstegerningen har været hans udtalt store mål fra barndommen. I kandidattiden søgte han at dygtiggøre sig som prædikant. Gode vidnesbyrd om hans virke som præst i Rinkenæs forskaffede ham et navn som gejstlig og dermed embedet i Felsted.

Politisk synes han ikke at have markeret sig før 1848. Men han havde nære forbindelser til det augustenborgske hus. Hans fader var »hochfürstlicher Hufner und Sandmann«. Listen over bidragydere til Godts skolegang opviser navne, der er kendt fra slesvig-holstenske kredse. Da Godt søgte Notmark kunde han påberåbe sig, at hertugen »sich meiner schon früher so huldreich angenommen hat«. Hertugen stillede sig da også imødekommende, såvel ved at give ham embedet i Notmark som ved at tillade ham at modtage embedet i Feldsted. Godt stod sig vel med hertugens hofpræst, med den hertugen nærstående dr. Bjørnsen og med den – iøvrigt dansksindede – H.W.Krog Meyer, der som sin fader havde været huslærer hos hertugen. Særlig blev Godt knyttet til den augustenborgske kreds gennem sin svigermoder, der var enke efter den fyrstelige hofråd på Augustenborg Joachim Petersen.

Godt erklærede sig i sin første embedsansøgning for »nach Gesinnung ein Schleswiger«. Det vidner om stærk slesvigsk hjemstavnsfølelse. Hvad der derudover ligger i udtrykket skal søges belyst i det følgende.

Godt kan ikke have lagt udpræget slesvig-holstensk sindelag for

dagen før 1848. I så fald havde den overvejende dansksindede menighed i Felsted næppe ønsket ham til præst, og Christian 8. næppe favoriseret ham ved præsentationen til valg dér. Heller ikke havde han i 1848 både under forhøret og i svaret til regeringskommissionen kunnet bevidne sin loyalitet over for kongen og stemplet den provisoriske regering som henholdsvis oprørsk og ulovlig.

Godt havde imidlertid med sin loyalitetserklæring i 1848 ikke »forskrevet sig til ejderprogrammet«. Da det i 1849 blev overdraget bestyrelseskommissionen at styre Slesvig i den danske konges navn, underskrev han de gejstliges slesvig-holstenske adresse af 22. august. Dermed fik udtrykket »nach Gesinnung ein Schleswiger« sin utvetydige tolkning: hans fædreland i egentlig forstand var ikke det danske monarki, men de uadskillelige og selvstændige hertugdømmer.

Dette betød ikke, at han fornægtede den bestående union mellem Slesvig og kongeriget. Han gik ikke så vidt som yderliggående slesvig-holstenere, der krævede »die gewaltsame Lösung« af Slesvig fra kongeriget. Han krævede denne union respekteret for ikke at give slesvig-holstenismen karakter af illegitimitet til skade for bevægelsens renommé i udlandet. Men det synes ikke usandsynligt, at motivet også har været en vis loyalitet over for den afdøde konge, der ved utraditionel indgriben havde hjulpet ham til embedet i Felsted.

Hans taknemmelighedsgæld til Christian 8. kan måske også have været medbestemmende for at han gerne havde set en udvej for at kunne imødekomme sin kongetro menigheds ønske om atter at høre kongetitlen brugt i kirkebønnen. Vel følte han sig som slesvig-holstener nødsaget til at bruge den slesvig-holstenske formular uden kongetitlen i kirkebønnen, sålænge en anden fælles formular ikke var vedtaget. Men han nægtede at følge den hetz mod kongetitlen, der kom til udtryk i adresserne af 15. og 17. okt. 1849. Han plæderede for en formular, hvor man ved at nævne hertugtitlen før kongetitlen kunde gå til den grænse, hvortil man som slesvig-holstener kunde gå med uskadt samvittighed, og hvortil man derfor også burde gå. Det sidste begrundede han ved at henvise præsterne i syd, der idelig påberåbte sig samvittighed og bibelcitater, til et nytestamentligt bibelord, ifølge hvilket hans samvittighed var lige så hellig som deres, når han af hensyn til sin menighed ønskede kongetitlen bevaret.

Når Godt i sin første ansøgning præsenterede sig af sindelag som slesviger og ikke som slesvig-holstener, tør man deri bl.a. se et udtryk for, at hans slesvigiske hjemstavnsfølelse ikke rummede den blandt slesvig-holstenere gængse ringeagt for dansk sprog og sindelag. Skønt

tysk var hans hjemmesprog, viste hans hjemstavnsfølelse sig i en umiskendelig glæde ved at bruge dansk sprog. Han søgte i tiden før 1850 udelukkende dansksprogede embeder. Krog Meyer og Chr. Flor kunde bevidne hans sikkerhed i brugen af dansk. Han understregede selv i alle ansøgningerne, at han beherskede sproget. Ejendommeligt nok brugte han netop i ansøgningen til hertugen (IX,1), der delte den blandt slesvig-holstenerne sædvanlige foragt for slesvigernes danske sprog som en uddøende dialekt, udtrykket »Muttersprache« om det danske sprog, som han hos Flor søgte at dygtiggøre sig i.

Hvad der yderligere tilskyndede Godt til større forståelse for dansk-sindede end disse mødte hos toneangivende slesvig-holstenerne, var hans stilling som kirkens tjener. Han ønskede ikke, at politiske uoverensstemmelser skulde skade hans kirkelige gerning i den overvejende dansksindede menighed, der efter eget ønske havde fået ham til præst. Han søgte derfor så vidt muligt at holde politik adskilt fra sit kirkelige embede.

Da han i 1848 lod degnen oplæse den provisoriske regerings publikationer, afviste han således, at det skulde forstås som en politisk tilkendegivelse. Han forklarede det som en lydighedshandling over for den verdslige øvrighed, hvorved han holdt sin stilling som kirkemand fri af politik.

Det karakteristiske ved den sandsynligvis af Godt udformede Tønder-erklæring af 18. febr. 1850 er, at den i modsætning til Slesvig-erklæringen ikke er et slesvig-holstensk, men et kirkeligt fejdeskrift. Underskriverne lover udtrykkeligt »als Diener der Kirche« at forsvare kirkens rettigheder.

Det var i overensstemmelse med dette løfte, at Godt nægtede at lade sig fjerne fra sit embede i Felsted. Han gjorde det ikke, fordi han var slesvig-holstener, men fordi han anså det for sin ret som kirkens tjener at nægte at forlade den menighed, som havde valgt ham til præst. »Auch wir müssen uns darüber klar sein, was Gott uns gegeben und anvertraut hat, und was unser Amt und Beruf ist. Ihm zu genügen ist unsere Pflicht, aber auch unser Recht, das wir getrost geltend machen und nicht anfechten und verkümmern lassen sollen«, skrev Godt engang senere (Mancherlei Gaben und Ein Geist«, Vierteljahresschrift herausg. v. Emil Ohly, III, 1869, s. 46).

Da Godt i 1864 vendte tilbage til Slesvig, blev han provst for Åbenrå og Sønderborg provstier (9. apr.). Han fik instruks om ved provstevisitater i fem sogne at censurere, hvilke bøger der brugtes i skolerne, og hvorvidt præster og lærere vilde vise sig loyale over for

den af de nye magthavere indsatte civilforvaltning. Baggrunden var, at disse fem sognes dansksindede præster – deriblandt Mørk Hansen i Felsted –, der stammede fra kongeriget, havde fungeret under de ildesete sprogskripter. Resultatet blev, at de alle fem efter senere forhør under Godts tilstedeværelse, men uden at han deltog i forhøret, blev afskediget, fordi de fastholdt deres ed til Christian 9.

Efter Frederik 7.'s død anså Godt augustenborgernes arvekrav for fuldgyldige og fandt det følgelig nu – modsat tidligere – for legitimt at betragte unionen mellem Slesvig og kongeriget for opløst. Han erklærede derfor ganske spontant ved den første af visitatserne (13. maj), at Slesvig havde ret til forbindelse med Holsten som en uafhængig stat, hvor mandsstammen regerede, og at Christian 9. i intet tilfælde kunde komme til at regere i Slesvig. Imidlertid havde Bismarck, der ønskede hertugdømmerne indlemmet i Preussen, forbudt enhver ytring om arvespørgsmålet. Det måtte Godts medvisitor, amtmand E.J.C. Heltzen minde Godt om, og det måtte Godt rette sig efter. Men Godt havde med sin udtalelse utvetydigt tilkendegivet, hvilken fremtid han håbede og ventede for Slesvig. (SJy Årb 1979 s. 30-68).

Det fremgår af det foregående, at Godt under treårskrigen distance-rede sig fra den gejstlige protestbevægelses største og mest aggressive fløj. Denne var under Baumgartens dominerende indflydelse præget af to iøjnefaldende træk. Dens politik blev af deltagerne betragtet som grundet i skriftens ord, og det blev derfor proklameret som præsternes hellige samvittighedspligt at deltage i dens protester. Det blev betragtet som målet at gøre hertugdømmerne delagtige i Tysklands storhed og ære. Godt derimod lod sig ikke imponere af den idelige spillo på ordet samvittighed (Brevet til Ahlmann 14/12 1849), og selv om han var slesviger med tysk fortegn, synes opgivelse af hertugdømmernes selvstændighed til fordel for tysk overhøjhed ikke at have været ham et ønskeligt mål. Som gejstlig synes han i det hele at have søgt at holde politik og religion fri af hinanden. Officielt synes han kun to gange at have markeret sit slesvig-holstenske standpunkt, og da kun fordi han ellers vilde kunne blive taget til indtægt for den danske ejderpolitik, og kun to gange at have optrådt direkte oppositionelt, og da fordi han mente at se den kirkelige ret krænket og altså burde optræde »als Diener der Kirche«.

Der var også i 1864 den samme iøjnefaldende distance mellem Godt og den noget larmende protestbevægelse. Ved en fest i Slesvig i anledning af genoprettelse af den siden treårskrigen forbudte slesvigske afdeling af Gustav Adolf-foreningen prædikede Godt ved festgudstje-

nesten i domkirken (13. juli). Han udtaler i prædikenen glæde over, at der – som to gange før, med Ansgar og med reformationen – er kommet hjælp sydfra i landets nød, og over at man nu kan fortrøste sig til, at hvad Gud har sammenføjet, kan mennesker ikke adskille. Det er ren slesvig-holstensk tale: hertugdømmernes samhørighed er sikret. Tyskland nævnes kun som den trofaste hjælper i nøden, men heller ikke mere. I prædikenens hovedafsnit begrænser Godt sig, atter »als Diener der Kirche«, til at minde om den kirkelige side af denne nød: præsteafskedigelserne, forbudet mod Gustav Adolf-foreningen i Slesvig og sprogreskripterne. Prædikenen slutter ikke med nogen politisk appel, men med en opfordring til at støtte Gustav Adolf-foreningens hjælpearbejde blandt betrængte protestantiske menigheder i katolske lande. Stærkt virker modsætningen mellem denne prædiken og referatet af den øvrige væsentlig politiske del af festen med militærmusik i de flagsmykkede gader og det store festmåltid, hvor Baumgarten som festens fejrede midtpunkt proklamerede slesvig-holstenismen som »urevangelisch« (B.P. Godt: Predigt am. 13. juli bei der Hauptversammlung des Schlesw.-Holst. Hauptvereins der Gustav-Adolf-Stiftung. Kiel. 1864 – Norddeutsche Zeitung, Flensburg 14., 15. und 17. juli 1864).

Da freden i Wien var sluttet, anordnede Godt, der var blevet generalsuperintendent for Slesvig (fra 1. aug.), i forståelse med kollegaen i Holsten i et fælles cirkulære for begge hertugdømmerne en festgudstjeneste i alle kirkerne til tak for, at »den for vort lands ret førte krig er lykkelsen endt« og for den preussiske sejr, der ses som et vidnesbyrd om, at Gud »har bekendt sig til os og til dem, som har reddet os« (Schr.Sch-H Kirch Gesch 2.R.VI.1917, s. 550 f.). De dansksindede, der følte krigens udgang som den ulykkeligst tænkelige, måtte føle det dybt sårende at blive tiltalt så uskånsomt af den, der dog også skulde være deres biskop. Baggrunden må ses dels i hans uvilje mod den danske ejderpolitik (erklær. 22/8 1849) og hans harme over præsteafskedigelserne (erklær. 18/2 1850), og dels personlig følelse af uretfærdig behandling. Han havde måttet forlade det embede, som nylig var ham betroet efter menighedens klart udtalte ønske og takket være særlig kongelig bevågenhed. Han havde måttet forlade Slesvig trods sin mere mådeholdne holdning under den voldsomme gejstlige protestkampagne. Endelig må den modvilje, han nylig ved visitatsen havde mødt hos nogle (uvist hvor mange) af sine tidligere sognebørn i Felsted, have været ham en bitter skuffelse.

Bortset fra det spændte forhold til de danske er Godt ved krigens

slutning den samme som før. Som slesvig-holstener føler han det – uden at blande Guds ord ind i sin politiske meningsdannelse – som en lykke, at hertugdømmernes rettigheder har fået guddommelig bekræftelse. Han omtaler med taknemmelighed tyskerne som »dem, der har reddet os«, men uden yderligere lovord over den store nabo mod syd, hvis overherredømme vilde være i strid med hertugdømmernes selvstændighed, som han forhåbningsfuldt så hen til.

Takket være Bismarck blev imidlertid det endelige resultat, at hertugdømmerne ikke opnåede den ønskede selvstændighed og ikke kom til at stå under det augustenburgske, men under det hohenzollernske fyrstehus. Blev Godt – som provst Holdt hævder – »det nye tyske styres håndgangne mand«?

Provst J.H. Ziese beretter i sin tale ved Godts begravelse 1885, at Godt var betænkelig ved meget af det, der skete på politisk og kirkeligt område. Men han erkendte deri nødvendighedens jernhårde gang, som man må bøje sig under, og han fandt deri den Guds tanker, som også har dét i sin hånd, der byder en imod, for at føre dette til en god udgang (KuSbl 1885, nr. 27). Her synes det altså slået fast, at Godt uden glæde, men med tillid til den guddommelige styrelse har affundet sig med at se sit slesvig-holstensk-augustenburgske fremtidshåb skuffet.

Det ligger uden for nærværende arbejdes opgave at følge Godt efter 1864. Men på baggrund af det billede, som de her fremdragne kilder tegner af Godt indtil 1864, kan det lade sig gøre med henvisning til enkelte træk fra hans bispetid at påpege kontinuiteten i Godts indstilling til det danske, det tyske og det slesvigske.

Da det nye styre har gjort frygten for danisering overflødig, kan Godt, som han i sin første præstetid var præst for dansksindede, nu se det som sin opgave også at være biskop for dansksindede og samle tyske og danske om et fælles menighedsliv. Visitatsberetningerne viser eksempler på, at han kan beskytte dansksindede menigheder mod nidkære tyske præsters altfor udfordrende optræden eller modsætte sig tyske forsøg på at komme det danske sprog tillivs. Men det fælles menighedsliv blev dog til hans harme gjort umuligt, hvor grundtvigske kredse dannede frimenigheder, fordi de fandt, at de tyske havde en anden kristendom end de danske. (SJy Årb 1967, s.218, 219, 221, 223, 214).

Som Godt under treårskrigen distancerede sig fra den gejstlige protestbevægelses lovprisning af Tysklands storhed og ære, viser han også nu under det nye styre mådehold i sin tyskhed. Skønt han selv havde

virket inden for unionskirken, advarede han mod at bringe hertugdømmernes kirke ind i unionen, idet han viste forståelse for nordslesvigerne frygt for, at den gamle tro skulde afskaffes og en ny indføres, og bad om, at man vilde skåne nordslesvigerne, fra hvem der allerede var taget så meget. Da unionskirkens styrkelse af protestantismen over for katolicismen af mange blev betragtet som et skridt frem mod Tysklands storhed som værner for åndens frihed og samvittighedens ret, tjente Godt altså ikke, som provst Holdt hævder, den tyske sag mere end kirkens sag (KuSbl 4/8 1867, s. 257). På en kirkekonference 1868 i anledning af de nye provinser indlemmelse i Preussen stemte Godt for den erklæring, at det er hverken fælles landområde eller fælles nationalitet, der er kirkens grundlag (SJy Årb 1971, s. 177). Godt talte sin kirkes sag mere end han fulgte de tysk annektionslyster over for de nye provinser.

Godt var og blev, som han skrev i sin første embedsansøgning 1840, »nach Gesinnung ein Schleswiger«. Første vidnesbyrd om slesvig-holstensk indstilling synes at være fra 1845 (IX,7). Sit slesvig-holstensk-augustenburgske ønskemål måtte han opgive at se opfyldt efter 1864. Men han vedblev at føle sig som slesviger. Han var det med tysk fortegn og var derfor vagtsom over for ethvert forsøg på at svække det tyske sprogs stilling i landsdelen. For det danske element i befolkning og sprog havde han respekt, hvor det havde rod i fortiden og ikke i daniseringsbestræbelser nordfra. Først og fremmest var han dog slesviger, synes følelsesmæssigt stærkere knyttet til Slesvig end til Tyskland. Han vilde derfor værne det slesvigske – herunder: til dels også dettes danskslesvigske indslag – mod påtrængenhed fra syd. Der kan meget vel tænkes polemisk undertone mod altfor nærgående preussisk indflydelse i hans formaning 1880 til at lægge sig på sinde alt det fra vore forfædre nedarvede gamle, ærværdige og prøvede, der ikke blot skal tåles og skånes, men også værnes og plejes« (SJy Årb 1967, s. 207).

Hvis den her forsøgte analyse af Godts politiske indstilling er holdbar, giver udtrykket »det nye tyske styres håndgangne mand« et fortegnet billede af Godts personlighed.

Tillæg

Angående to breve fra enkedronning Caroline Amalie

Caroline Amalie og Godts svigermoder, Charlotte Louisa Christiana,

f. Hinrichsen, gift med Joachim Petersen, »Hochfürstlicher Hofrath« hos hertugen af Augustenborg, var veninder livet igennem. I et brev fra 1806¹⁴⁹ fortæller den da ti-årige Caroline Amalie på barnlig vis veninden om sine oplevelser på en rejse. Det er oplyst,¹⁵⁰ at da Caroline Amalie sidste gang var på Als, opsøgte hun enkefru Petersen (hofråden var død 1830) og indbød hende i sin glæde ved gensynet til et besøg, og at dette varede en månedstid.

De følgende to breve vidner yderligere om dette varige venskab. Brevet af 29. nov. 1852 berører Caroline Amalies følelse af det pinagtige i det misforhold, som de politiske forhold skabte mellem hende og broderen. Det bliver derved et vidnesbyrd om hendes fortrolige forhold til veninden. Af brevet af 23. jan. 1873 fremgår det, at Lotte har holdt Caroline Amalie underrettet om sin datters, Godts ægtefælles, sygdom.

Brev fra enkedronning Caroline Amalie til Godts svigermoder, Charlotte (kaldet Lotte) Louisa Christiana Petersen, 29. nov. 1852¹⁵¹

Den 29 November 1852

Herzens Lotte!

Heute komme ich eilig zu Dir weil ich seit 2 Tage im Besitz eines Briefes Deines Ludwigs¹⁵² an Dich bin und ihn nicht länger möchte warten lassen für Dein sehnsüchtiges Mutterherz. Gott lob dass Du wieder nähen und stopfen kannst weil Dir dies Bedürfnis ist ich wollte Du gingest aber bald nach Frankfurt zu den Meinigen¹⁵³ die sich herzlich nach Dir sehnen. Meine Schwägerin¹⁵⁴ sage alsdann: Im stille seyn und nicht handeln hätte ich geglaubt meine Pflicht zu erfüllen. In Zeiten wie die letzten Jahre wo Gott selbst gleichsam handelt durch grosse Begebenheiten, Geschichte schreibt mit grossen Strichen, kann der Mensch nur stille seyn und abwarten Gottes Schickungen. Sie möge meine Stellung bedenken! Meine Liebe für sie und meinen lieben lieben Bruder ist unwandelbar die selbe. Dereinst wird er es um nicht auf Erden so im Himmel erkennen.

Herzliche Grüsse an Deine Kinder von

*Deiner
treuen Freundin
Caroline*

Kondolencebrev fra enkedronning Caroline Amalie til B.P. Godt i anledning af hans hustrus død¹⁵⁵

Herr Superintendent Godt.

An diesem Tage, wo Sie die Leiche der theuren Heimgegangenen zur Ruhestätte geleiten, komme ich mit der innigsten Theilnahme Ihnen mein herzliches Beileid zu bezeugen! Ihre liebe Caroline¹⁵⁶ ist bald ihrer Mutter¹⁵⁷ und ihrem Bruder¹⁵⁸ gefolgt! Schon von Ihrer lieben Schwiegermutter hörte ich vor Jahren von dem Brustübel der theuren Line; hofte aber dass es sich später vertheilt hätte! Gott sey Dank dass ihre Leiden nicht im Umfange Andrer war, die am selben Uebel litten! Und Gott sey Dank dass Sie wissen wo sie jetzt ist und wo die Sele am allerbesten aufgehoben ist!!! Der liebe Herr sey mit Ihnen und Ihren 6 Kindern in dieser schmerzlichsten Zeit! Möge Olga¹⁵⁹ nun dem Vater seyn was sie der Mutter war und alle 4 Söhne dem theuren Vater nur Freude bereiten!

Dies ist mein inniger Wunsch, und damit grüsse ich Sie Alle Alle, und verbleibe mit Hochachtung Herr Superintendent Godt, freundelligst

Caroline Amalie

23. Januar¹⁶⁰ 1873

Gennem det her konstaterede varige og fortrolige forhold mellem de to veninder synes Caroline Amalie ganske naturligt at have fattet interesse for Lottes svigersøn, der – som det ses af et brev fra Godt under hans præstetid i Westphalen (20/4 1858)¹⁶¹ – har haft et hjerteligt forhold til sin svigermoder. Caroline Amalies varme interesse for Godt fremgår tydeligt af kondolencebrevet 1873. Den fremgår på et langt tidligere tidspunkt af hendes underhåndsmeddelelse om Gods afskedigelse i 1850 (XIV 4), som hun beder svigerinden overbringe Lotte.

Man fristes til at spørge, om Caroline Amalies interesse for Godt rækker længere tilbage, og om den skulde have haft indflydelse på Christian 8.'s opsigtsvækkende favorisering af Godt ved indstillingen til valget i Felsted 1846, eller eventuelt allerede på hertug Christian Augusts kaldelse af Godt til embedet i Notmark 1845.

Caroline Amalie, der priste sig lykkelig ved at være »opdraget som menneske og ikke som prinsesse« (7/12 1848)¹⁶², var i kraft af sin religiøse indstilling aktivt virksom for løsningen af sociale opgaver, især inden for børneforsorgen. I denne udadrettede religiøsitet kunde

hun mødes med den unge grundtvigske teolog Peter Rørdam. Han blev knyttet til den af hende oprettede asylskole, hvor hun kom til at sætte stor pris på den unge kandidats »levende mundtlige undervisning« (3/5 1836, 22/6 1844). Da Rørdam i 1841 blev præst i Mern, fulgte hun med stor interesse hans særprægede præstelige virksomhed, som man ligefrem har kaldt for »Grundtvigs Forsøgsmark, hvor der gjordes Prøve paa Spiredygtigheden af Grundtvigs Tanker om Folkeopdragelse« (Rørdam s. 281). Man tør antage, at det var takket være Rørdam, at Caroline Amalie til varig glæde for begge parter skaffede sig anledning til at mødes med Grundtvig (30/11 1837, 21/1 og 25/2 1838).

Da Christian 8. var blevet konge, søgte Caroline Amalie gennem ham at udvirke afgørelser, som hun under samråd med Grundtvig og Rørdam fandt ønskelige for skole og kirke. Den grundtvigske bevægelse fik derfor »meget at takke sin fyrstelige Beskytterinde for«. ¹⁶³ Ikke mindst søgte hun at gøre sin indflydelse gældende ved præsteansættelser. Et talende vidnesbyrd herom er det, at da præsten i Sorterup, Th.W. Oldenburg, der hørte til den sydvestsjællandske kreds af grundtvigske præster, døde i 1842, mindede dronningen Grundtvig ¹⁶⁴ om, at han engang havde lovet at give hende en fortegnelse over dygtige, troende præster. Hun ønskede, at han ved hver enkelt navn skulde føje til, hvilken slags gerning vedkommende særlig egnede sig til. Hun sluttede brevet med en bøn om, at hun ikke fra Grundtvig måtte høre, hvad hun så ofte hørte fra kancelliet: »Ved denne Sag er intet at gøre«. Dronningen er åbenbart gået mere grundigt tilværks, end det behagede kancelliet.

Ved et par nordslesvigske præsteansættelser kan dronningens indflydelse spores.

Om besættelsen af embedet i Hammelev i Haderslev provsti i 1845 beretter daværende præst i Vester Vedsted ved Ribe, den grundtvigske Nicolai Laurentius Feilberg, der selv søgte embedet, i sine langt senere skrevne erindringer: ¹⁶⁵ »Sognets Beboere ansøgte Kongen om at kalde mig til deres Præst. Min Ven P. Rørdam, som ikke vidste dette, benyttede sin indflydelse hos Kongen til Gunst for en indfødt Slesviger, Müller. Han fik Hammelev ...« Carl Eduard Müller (f. 1812 i Haderslev) var en af de meget få i Kiel uddannede slesvigere, der havde embede i kongeriget. Han var som kateket i det nærliggende Præstø en god bekendt af Rørdam. Når Feilberg nævner sin gode ven Rørdams indflydelse hos kongen, har han selvfølgelig vidst, at denne indflydelse gerne blev formidlet gennem dronningen. Da Müller kom i

den før nævnte kreds af sydsjællandske grundtvigske præster, er det muligt, at Rørdam og dermed dronningen har anset Müller for grundtvigsk orienteret. Om han var det, kan være tvivlsomt, han var det ikke senere som præst i Hammelev. Men iøvrigt har dronningens indflydelse næppe været afgørende for, at Müller fik embedet. Feilberg nævner som den væsentlige grund dertil, at Müller var indfødt Slesviger. Da slesvigske gejstlige netop ved denne tid kraftigt protesterede mod ansættelser af kongerigske præster i Slesvig, er det sandsynligt at kongen fandt det opportunt at indsætte en indfødt slesviger, som iøvrigt var særdeles vel anbefalet, i embedet. Hvad Feilberg imidlertid ikke kunde vide er den formodentlig egentlige forklaring på, at kongen ikke vilde imødekomme sogneboernes ønske om at få Feilberg til præst. Den finder man i en meget kraftig advarsel fra visitatoriet i Haderslev (amtmand Fr. Johannsen og provst A.H. Strodtmann) mod Feilbergs ansættelse i Hammelev.¹⁶⁶ De erklærede, at på grund af den forstyrrende stærke politiske agitation i sognet, hvor formanden for Slesvigsk Forening havde sin bopæl, burde der udnævnes en besindig præst og ikke Feilberg med »sein störrisches, in die politischen Wirren des Tages eingreifendes Wesen«. Særlig kan det ikke have forfejlet sin virkning på Christian 8. at høre, at Feilberg var medlem af Slesvigsk Forening, der netop dengang i den grad havde pådraget sig kongens vrede, at den en tid var forbudt.

Feilberg blev i 1847 forflyttet til Ullerup i Sundeved. Hans søn, folkemindeforskeren H.F. Feilberg fortæller,¹⁶⁷ at hans fader »fortalte mig engang, at han skyldte sin Forflyttelse fra Vester Vedsted til Ullerup en Rejse til Før, hvor han søgte Avdiens hos Kristian den Ottende ... Kongen var vistnok indtaget imod ham, men hans personlige Nærværelse, Dronning Karoline Amalies Mægling, hun har vist gennem P. Rørdam hørt Faders Navn, hvilket det saa end var, Fader udnævntes i September Maaned 1847 til Sognepræst i Ullerup ...«. Kongens betænkelighed ved at ansætte Feilberg er forklarlig. Kancelliet havde indstillet tre andre ansøgere, alle med større anciennitet end Feilberg, medens man – formodentlig i kancelliet – på Feilbergs ansøgning i marginen havde skrevet ordet »Hammelev«, åbenbart som en advarende påmindelse om Haderslev-visitatoriets udtalelse om Feilberg. Det overraskende er, at trods dette gav Christian 8. embedet til Feilberg. Det virker næsten demonstrativt, at han forbigik de indstillede, blandt hvilke var den af provst Rehhoef meget varmt anbefalede Chr. Petersen i Hellevad.¹⁶⁸ Forklaringen må være den mere udpræget dansk-nationale kurs, som Christian 8. fulgte efter udstedel-

sen af det åbne brev 1846. Men det lyder også troværdigt, at Caroline Amalies »Mægling« har spillet en rolle. Oplysningen herom kan Feilberg simpelthen have fået af sin nære ven Rørdam.

Som enkedronning fik Caroline Amalie trods biskop Martensens modstand udvirket, at P. Rørdam blev præst i Lyngby. Fire timer efter at sognepræsten var død skrev hun til kongen, om han vilde, ifald han kunde, gøre hende den store glæde at udnævne Rørdam til efterfølger i embedet. Samtidig skrev hun til fru Hall og bad hende »forene sin Forbøn med min hos Cultusministeren« (9/10 1855). Rørdam fik embedet og kunde nu optages i den kreds af gejstlige, som mødtes på Sorgenfri hos Caroline Amalie til de teologiske »The-Samtaler«, som altid havde været hendes passion (30/11 1841).

Det var almindeligvis grundtvigske præster, der nød gavn af Caroline Amalies indflydelse. Men Godt var absolut ikke grundtvigianer. Han var discipel af Harms. Harms havde imidlertid et godt forhold til kongehuset. Den kongetro præst sendte årlig Christian 8. sin ærbødige nytårshilsen. Dronningen synes at have sat ham højt. Det var formodentlig på hendes opfordring, at C.A. Jensen malede et legemsstort portræt af Harms til den historiske portrætsamling på Frederiksborg slot. Hun ejede selv den formodede forstudie til dette portræt, der nu hænger på slottet.¹⁶⁹ Da Godt var discipel af Harms, har dronningen deri set en garanti for, at han var en af de dygtige troende præster, som hun efterlyste.

Caroline Amalies venskab med Godts svigermoder og hendes deraf følgende interesse for Godt i forbindelse med hendes iver for at få ansat gode præster i de rette embeder gør det rimeligt at antage, at hun har talt Godts sag både for sin broder, hertugen, i 1845 og for Christian 8. i 1846. Men mere end en antagelse kan kilderne foreløbig ikke give grundlag for.

Noter

(Angående forkortelser se foregående hefte af Kirkehist. Saml. s. 130)

73. Diedrich Jessen (1781-1845), præst i Kværs 1808-27, i Felsted 1827-45

74. Georg Christensen (1800-1892), præst i Kværs 1827-46, i Nybøl 1846-87.

75. Da der ikke fandtes særlige bestemmelser vedrørende degnenes ansættelse, rettede man sig efter, hvad der var sædvane i sognet (Callisen 62, not. 16).

76. »Kirchenjuraten« (udnævnt af kirkevisitoriet) og »Achtmänner« eller »Kirchenvorsteher« (valgt af sognet) dannede sammen med præsten »das Kirchencollegium«, der særlig skulde varetage kirkens økonomiske anliggender (Callisen 63 f. og 258 ff.).

77. Felsted sorteret som Rinkenæs under Tønder provsti.

78. Om Georg Christensen se not. 74.

79. Peter Christiansen Schmidt (1797-1875), præst i Uge 1829-33, i Bylderup 1833-49, i Burkal 1849-50, i Skodborg 1850-75.
80. Chr. Christiansen (1801-69), præst i Lindholm 1829-37, i Medelby 1837-69.
81. Joh. Heinr. Carl Meyer (1800-67), præst i Ensted 1832-47, i Ravsted 1847-67.
82. Peter Prahll (1761-1831), præst i Sommersted 1787-94, i V. Vedsted 1794-1809, førstepræst og provst i Tønder 1809-30.
83. J. Reventlow-Criminil, præsident i Slesv.-Holst.-Lauenb. Kancelli.
84. Karl Otto Dumreicher, 1. deputeret i kancelliet.
85. Joh. B.H. Rathgen, deputeret i kancelliet.
86. F.W.A.L.v. Lilliencron, deputeret i kancelliet, senere amtmand i Gottorp-Hütten amter.
87. Edv. Møller, sekretariatschef.
88. Ad.v. Warnstedt, Assessor.
89. Peter Bagger, sekretær i 1. dept., senere kontorchef i bestyrelseskommissionen.
90. Valghandlingen begyndte, som skik var, med prædikener af de tre valgkandidater, begyndende med den yngste i tjenestealder. Derefter formanede provsten fra prædikestolen menigheden til at udøve valgretten på samvittighedsfuld måde. Efter at valgkandidaterne havde fjernet sig, blev de valgberettigede enkeltvis kaldt frem til et bord, hvor de mundtlig afgav deres stemme, og deres stemmeafgivning blev noteret i valgprotokollen. (Callisen 43 f.).
91. Peter Feddersen, forpagter på den augustenborgske gård Kiding i Felsted sogn.
92. Chr. Iversen, gårdejer i Felsted. (Mørk Hansen: Erindr. 120).
93. Joh. Georg Kittel, ejer af Skovbølgård, stænderdeputeret.
94. U.A. v. Holstein, amtsforvalter i Tønder, senere amtmand i Gottorp amt.
95. Godts efterfølger i Felsted, Mouritz Mørk Hansen beretter, at Godt af den fjerntboende provst i Tønder (Mich. Ahlmann) havde fået overdraget ledelsen af det præstevalg, hvor Godt selv var valgkandidat, hvad Godt gjorde »med saa stort Talent, at der blev en Stemning for ham« (Mørk Hansen Erindr s. 119). Den besynderlige historie må formodentlig bero på en forveksling med det omtalte degnevalg (X nr. 3).
- Om betænkelighed i København ved Godts ansættelse i Felsted se pastor J.W. Marckmanns brev til Laur. Skau 21/8 1847 (Laur. Skaus brevveksling med politiske venner i København, v. H.V. Gregersen, 1966 s. 433).
96. Efter krigens udbrud 1848 var de danske tropper nået til Åbenrå 30. marts og rykkede derfra videre sydpå. Krigsministeren, A.F. Tscherning, havde 26. marts givet korpsscheferne bemyndigelse til at suspendere embedsmænd, hvis virksomhed var til skade for korpset (Hj I s. 70). I Felsted blev fire personer taget i forhør. I det følgende citeres intet om den fjerde person, der ikke havde noget med Godts sag at gøre.
97. Kittel blev holdt i arrest i Faaborg, da han havde søgt at dirigere soldater til Rendsborg i stedet for til Fredericia (Hj I s. 77, 93).
98. Om Lor. Lorenzen se: Hj I s. 76 – Mørk Hansen: Erindr. s. 122.
99. Formodentlig Otto Bülow (1812-95), der ved krigens udbrud gjorde tjeneste ved overkommandoen (se: Da. Biogr. Leks.)
100. General H.C.G.F. Hedemann.
101. Magnus Alexis d'Origny, overauditør og regnskabsfører v. 3. jægerkorps.
102. Comparenten, den der er indkaldt til forhør.
103. Den provisoriske regering havde udsendt en opfordring til oprettelse af borgervæb-

- ning og sikkerhedsvagter »for kraftigt at værgе sig mod fjenden, der nu truer landets grænser.« (Hj I. 63).
104. Om Feddersen se not. 91.
105. Den provisoriske regerings proklamation af 24. marts 1848 SJy Hist IV s. 347
106. Det påhvilede præsterne at publicere øvrighedens bekendtgørelser ved at lade degen oplæse dem for menigheden ved gudstjenestens slutning (Callisen s. 301).
107. Nic. Heinr. Henningsen var af den provisoriske regering konstitueret som herredsfoged i Lundtoft herred.
108. Jvfr. Hj. I s. 63 f.
109. Chr. Flor havde deltaget i Casino-møderne i København og var derefter rejst til Nordslesvig med en flok slesvigske studenter for at uddеле anti-slesvig-holstenske proklamationer (SJy Hist IV s. 354 – Laur. Skaus brevveksling med politiske venner i København v.H.V. Gregersen. Kbh. 1966 s. 649).
110. Efter forhøret blev de arresterede løsladt, og der skete ikke Godt videre i den anledning. General Hedemann fandt det vanskeligt under hærens korte ophold hvert sted at skaffe sig pålidelig underretning. De mænd, på hvis dom man bedst kunde stole, vilde ikke gerne betragtes som angivere. De hyppige løse angivelser vilde han ikke rette sig efter (skrivelse af 11. apr. 1848, HJ I s. 82f.)
- Forhørsprotokollen afgiver et vigtigt korrektiv til den fremstilling, som Mørk Hansen har givet af Godts optræden ved kirken den pågældende søndag, og som hviler på, hvad hans nære nabo og gode ven, Chr. Iversen (jvfr. not 92), skal have fortalt ham: at Godt ved oprørets udbrud 1848 havde villet bilde menigheden ind, at kongen var fanget af pøbelen i København, og at enhver tro undersåt burde slutte sig til den provisoriske regering for at befri kongen osv. Dette havde Godt og godsejer Kittel på Skovbølgård (not. 93) prædiket for den forsamlede menighed udenfor kirkeporten (Mørk Hansen Erindr. s. 120).
111. R.A. Nic. J.E. Nielsens privatarkiv (nr. 6041).
112. R.A. Regeringskommissionen af 3. April 1848 f. Hertugdømmet Slesvig. Sagligt ordnede Akter L. Embedsmændenes Erklæringer om deres Loyalitet i H.t. Cirkulære 10. April 1848.
113. Herredsfogden var den før omtalte (not 107) Nic. Heinr. Henningsen. 18 beboere i Felsted havde 3. sept. 1849 anmodet bestyrelseskommissionen om at blive befriet for samvittighedsløse øvrigheds personer som bl.a. Henningsen (Hj II s. 271).
114. Baron Hugo v. Plessen var få dage tidligere konstitueret som amtmand i Tønder i stedet for den af den provisoriske regering udnævnte nidkære slesvig-holstener Andreas Hansen. Hugo v. Plessens tiltræden som amtmand i Tønder blev imidlertid forhindret ved ondartede optøjer i byen (Hj II. s. 118-122).
115. Carl Otto Dumreicher (jvfr. not 84), på nærværende tidspunkt departementschef i bestyrelseskommissionen.
116. Det er ikke oplyst, hvem der har affattet adressen, men der kan næppe være tvivl om, at Godt er mester for den. Formodentlig vilde ingen anden af underskriverne være i stand til i så få linier og i et så behersket sprog at give et så præcist udtryk for de gejstliges anklager mod bestyrelseskommissionen. Iøvrigt ligger den tydeligt underforståede kritik af Slesvig-erklæringen helt på linie med Godts underforståede kritik i brevet af 14. decbr. 1849 af det sprog der førtes af de gejstlige i syd.
117. Her aftrykt efter originalen. I A.M. er de indklammede ord erstattet af det mere korrekte: »mit den übrigen Schleswigschen Predigern«.

118. Carsten Erich Carstens (1810-99), diakon i Tønder 1840-64, førstepræst og provst i Tønder 1864-84.
119. Georg Fr. Jessen (1811-83), præst i Abild 1841-64, i Nordbog 1864-73, i Ulkebøl 1873-83, provst 1874-79.
120. J.G.M. Møller (1816-91), præst i Hjerpsted 1849-50, cst. præst i Keitum 1850-60, præst og lærer på Oland 1861-64, præst i Sdr. Brarup-Loit 1864-73, i Ketting 1873-91.
121. Chr. Hansen Hoeck (1779-1873), præst i Enge 1809-18, i Hellevad-Egvad 1818-28, i Hostrup 1828-56.
122. Joh. Ludv. Momsen (1803-75), diakon i Læk 1831-45, præst i Højer 1845-71.
123. P.Chr. Schmidt, se note 79.
124. Andreas Matzen (1818-79) præst i Bylderup 1849-50, cst. præst i Frederiksstad 1851-54, præst i Dreisdorf 1854-65, præst i Bylderup 1865-68, regerings- og skole-råd i Slesvig 1868-79.
125. Peter A. Beyer (1802-76), præst i Uge 1834-38, i Tinglev 1838-76.
126. J.H.C. Meyer (1800-67), se note 81.
127. Niels P. Höck (1805-81) præst i Uge 1846-64, i Varnæs 1864-81.
128. Jesz Petersen (1804-70), præst i Joldelund 1833-37, i Holbøl 1837-70.
129. Da mange præster i Sydslesvig var flygtet sydpå efter slaget ved Isted 25. juli 1850, søgte regeringskommissæren for Slesvig, F.F. Tillisch, at skaffe disse embeder en foreløbig betjening. Hans kontorchef, Peter Bagger, (se note 89) bad biskop Jørgen Hansen på Als være sig behjælpelig med at foreslå præster i Nordslesvig, der kunde tænkes egnede til at lade sig konstituere i nogle af disse ledige tysksprogede menigheder. Jørgen Hansen nævnede bl.a. Godt, om hvem han skriver: »Pastor Godt i Feldstedt er en Mand med videnskabelig Dannelse, megen practisk Tact og Klogskab. Jeg vilde ansee ham fuldkommen skikket til en overordnet Stilling. Imidlertid veed jeg ikke, hvor vidt hans Forhold under Oprøret maatte have lagt nogen Hindring i Veien derfor. Hans Kone, født Petersen, har to brødre, der havde gjort Militærtjeneste paa hver Side. Den ene var Sømand og blev skudt paa tydsk Side paa Dyppel Banke. En Anden skal være i Kontorerne i Flensborg«. – Godt blev i okt. 1842 gift med Christiane Caroline Louise Petersen (f. 1819, d. 1873), datter af den i 1830 afdøde fyrstelige hofråd på Augustenborg Joachim Petersen. Om hendes brødre oplyser kontreadmiral Godt (21/7 1978): »*Christian Karl Friedrich August Petersen, f. Augustenburg 29.4.1818, früher Hardevogt, später Amtsrichter in Gravenstein. Er starb in Reinbek bei Hamburg am 25.12.1871 ... Ludwig ist ein weiterer Bruder der Frau Godt (1824 bis 1908), der noch bei seinem Tode in Lübeck als »Däne« galt. – Weitere Brüder waren Heinrich 1821-1903, Johan Wilhelm 1822-1849, beide in der sog. Schl.-Holst. Armee, August f. 1826 (später nach Amerika ausgewandert).*«)
130. Da samme forespørgsel er sendt til 11 præster, står der i koncepten i stedet for et bestemt navn blot ordet: »Name«.
131. I koncepten står der i stedet for de indklamrede linier blot: »private Unterzeichnung«. Skrivelsen skal altså ikke opfattes som officiel.
132. Af de 11 forespurgte præster blev seks udvalgt til at lade sig konstituere. Kun tre af disse seks havde svaret positivt. De blev 6. sept. anmodet om at komme til Flensborg for efter nærmere aftale at modtage en konstitution som sognepræst for en tysktalende menighed. Derimod fik de tre præster, der havde givet mere eller mindre bestemt afslag, ikke anmodning om, men den her anførte ordre til at

møde, og der var ikke tale om at overtage et embede efter nærmere aftale, men derimod efter regeringskommissærens bestemmelse. To af de sidstnævnte tre præster lod sig konstituere, hvorimod Godt ifølge de efterfølgende bilag nægtede at gøre det.

133. Om forløbet af Godts møde med Tillisch er der ikke fundet oplysning. Den konstituerede superintendent for de tysksprogede menigheder, C.C.J. Asschenfeldt, havde foreslået Godt til præst ved St. Michaelis i Slesvig. Den sædvanligvis vel orienterede senere provst i Tønder, C.Er.Carstens, oplyser, at Godt fik tilbudt provsteembedet i Husum (Z Sch-H Gesch XIX. 1889. s. 83).
134. Brevet er udateret, men med blyant mærket: 1850.
135. Charlotte Louisa Christiana Petersen, f. Hinrichsen (f. 1794), gift med fyrstelig hofråd på Augustenborg Joachim Petersen (1792-1830), Godts svigermoder.
136. Dronning Caroline Amalie, enke efter Christian 8.
137. Det omtalte vedlagte brev skal ifølge en blyantstilføjelse, signeret »P«, være meddelelsen om, at »die Amtsentsetzung und Ausweisung des damaligen Pastors Godt bevorstünde«.
138. Hertuginde Louise Sophie af Slesvig-Holsten-Sønderborg-Augustenburg, f. Dannekiold-Samsøe, gift med hertug Christian August af Augustenburg, og altså Caroline Amalies svigerinde.
139. Der er påført papiret koncepter til
 1. Brev til Godt: »Ved herved at tilstille DWe lærv. et idag med Posten modtaget Entledigelsesbrev for Dem som Sognepræst for Felsted Sogn, skal jeg paa Visitatoriets Vegne anmode Dem om at overlevere Archivet m.m. Embedet vedk. til Degnen.

Ap. Kirkev. d. 17. Oct. 1850«

2. Brev til degnen, at han skal modtage arkivet.
3. Publikation om afskedigelsen til oplæsning i kirken »At Pastor Peter Bertel Godt af Hans Excellence den overordentlige Regjeringscommissair under 15' dennes er entlediget som Sognepræst for Feldsted Menighed, bringes herved til offentlig Kundskab.

Apenrade Kirkevisitatorium d. 17. Oct. 1850

Heltzen«

140. Th.A.J. Regenburg, sekretær hos Tillisch, departementschef i slesvigsk ministerium fra 1852.

E.J.C. Heltzen, tidligere knyttet til rentekammeret og til indenrigsministeriet i København, konst.stiftamtmand i Ålborg 1846-47, amtmand over Åbenrå, Als og Ærø fra juli 1850 til 1864.
141. Dimissionspatentet er ikke fundet.
142. Skrivelsen er ikke fundet.
143. Advokat Jens Ravn, der tidligere havde været konstitueret borgmester i Sønderborg og senere tjent i det slesvig-holstenske cancelli, var i marts 1850 af bestyrelseskommissionen blevet konstitueret som justitiarius på de gråstenske godser i stedet for Nic.H. Henningsen. (Hj. II. s. 178).
144. Godt troede, at det var Mørk Hansen, der havde udvirket forbudet, og var meget forbitret på ham. Men det var Heltzen, der uden nogen foranledning fra Mørk Hansens side, havde udstedt forbudet, fordi Godt i vinteren 1850-51 »stadig kom til Hjemmetyskerne i Sognet«. Da Mørk Hansen fortalte Godt, at han ingen del havde i forbudet, takkede Godt ham »hjørteelig«. (Mørk Hansen Erindr. s. 132)

145. På grundlag af denne oplysning – den eneste officielle oplysning der er fundet om grunden til Godts afskedigelse – kan Mørk Hansens oplysning herom korrigeres. Mørk Hansen, hvem Regensburg skal have vist »hele den herom førte Brevveksling med Godt«, vil vide, at Godt overfor Tillisch havde erklæret, at han ikke vilde bede for kongen, men vel for »Hertugen, Hs.Majestæt Kong Frederik VII«. Tillisch havde da forlangt, at Godt skulde lade sig konstituere som præst ved Slesvig domkirke »i Stedet for den berygtede Provst Nielsen«. Men det havde Godt vægret sig ved, idet han nu erklærede, at han ikke anerkendte den af kongen af Danmark og kongen af Preussen indsatte bestyrelseskommission (Mørk Hansen Erindr. s. 120). – Sandt og usandt er blandet sammen i den 72-årige Mørk Hansens erindring. Intet tyder på, at spørgsmålet om kirkebønnen har været på tale ved afskedigelsen. Når Mørk Hansen kan anføre præcis den formular for kirkebønnen, som Godt har plæderet for i sit brev af 14. dec. 1849 (XIII nr. 2), kan det skyldes, at Regensburg har fremvist dette brev, som med Nic.J.E. Nielsens arkiv var kommet i dansk besiddelse. Det påståede krav om Godts konstitution i Slesvig, kan skyldes, at Mørk Hansen har set Asschenfeldts forslag om at ansætte Godt ved Michaelis, hvor imidlertid ikke provst Nielsen, men Mich. Baumgarten havde været præst. Da bestyrelseskommissionen ikke eksisterede på det tidspunkt, da Godt blev afskediget, kan det ikke være rigtigt, at Godt blev afskediget, fordi han nægtede at anerkende den.
146. Denne påstand lyder usandsynlig. Godt var vitterligt mere moderat i sin slesvig-holstenisme end det store flertal af hans kolleger (XIII nr. 2 og 3). Selv Godts nationale modstander, Mørk Hansen, indrømmer, at der ikke af politiske grunde havde været noget misforhold mellem Godt og menigheden i Felsted før 1848, ligesom der heller ikke havde været det i Rinkenæs (Mørk Hansen Erindr s. 120).
147. Mørk Hansen blev introduceret i Felsted af amtmand Heltzen 26. okt. 1850. Efter gensidig aftale blev Godt og hans familie boende i præstegården, indtil de den 19. nov. kunde få ordnet flytningen til Gråsten. Mørk Hansen blev indlogeret hos dem. Han og Godt kom på god talefod med hinanden, idet de enedes om ikke at berøre politiske spørgsmål. Men ved fraflytningen opstod der uenighed om priserne på de naturalier, som Mørk Hansen måtte afkøbe Godt ved overtagelsen af præstegården. Mørk Hansen følte sig forfordelt, men priserne var godkendt af visitatoriet (Mørk Hansen Erindr. s. 118-21, 132 – LA Åb Åbenrå amtsarkiv jour.nr. 1851 XVI 6).
148. Haspe hørte til Hagen sogn i Ruhrdistriktet. Sognet var vokset så stort, at denne vestlige del af sognet i 1853 blev udskilt som et selvstændigt sogn, Enneperstrasse. Da menigheden var konstitueret, fungerede Godt fra 10. maj 1853 som vikar og blev fra 29. juli sognets præst. Siden blev der bygget en kirke i sognet. Den blev indviet på kong Wilhelm 1.'s fødselsdag, 22. marts 1861 (jvfr. Alberti I. 259).
- Godt synes at have taget besværlighederne med fatning. Han giver i et brev til sin svigermoder 20. april 1858 udtryk for sin store taknemmelighed over, at hun i sin tid betroede ham sin datter, og fortsætter: »Dein Kind hat nicht lauter heitere Tage auf unsere gemeinsamen Lebenswege gefunden, und noch weniger ein glänzendes äusseres Loss. Aber wir sind doch beide voll Dank und Preis gegen Gott beim Rückblick auf unsere gemeinsame Vergangenheit, fühlen uns in der Gegenwart reich gesegnet und sehen der Zukunft mit Vertrauen entgegen« (af familiepapirerne). Med glæde mindedes Godt mange år senere de 12 år, han havde levet i Enneperstrasse (Kirkehist Saml 7 VI s. 462).

Kirkeligt set betød opholdet i Westphalen, at Godt kom til at virke inden for unionskirken. Dette vilde mange af den slesvig-holstenske kirke have fundet uforeneligt med luthersk rettroenhed. Det anfægtede åbenbart ikke Godt, der endda i en årrække blev bidragyder til den hessiske præst Emil Ohly's homiletiske tidsskrift, der bar titlen »Mancherlei Gaben und Ein Geist«, unionsvennernes særlig foretrukne skriftord (1. Cor. 12,4). Det var tilsyneladende væsentlig af hensyn til den slesvigske, specielt den nordslesvigske befolkning, fra hvem der »allerede var taget så meget«, at Godt efter Slesvigs indlemmelse i Preussen bidrog sit til, at den slesvig-holstenske landskirke ikke blev tilsluttet unionen (KuSbl 4/8 1867).

Den fantasifulde Mørk Hansen skrev i sine erindringer (s. 132), at Godt under sit ophold i Westphalen indsamlede »en Mængde Bitterhed mod Danmark og den danske Regjering, som uden Tvivl skaffede sig Udbrud i hadefulde Artikler i tyske Blade«. I Albertis Leksikon over slesvigske og holstenske skribenter nævnes ikke andre artikler af Godt i tyske blade end hans bidrag til Ohlys absolut upolitiske tidsskrift.

149. H. Rosendal: Dronning Karoline Amalie. Kbh. 1915 s. 16.
150. Fr. Barfod: Dronning Karoline Amalie. 2. opl. 1900 s. 17.
151. Kontreadmiral Eb. Godt har venligst sendt mig kopi af dette brev med bemærkning, at det »mir nicht uninteressant scheint«.
152. Se not. 129.
153. Caroline Amalies broder, hertug Chr. August af Augustenborg, var på dette tidspunkt i Frankfurt (J.H. Gebauer: Christian August, Herzog v. Schleswig-Holstein. 1910 s. 322).
154. Se not. 138.
155. Efter kopi, venligst tilstillet mig af kontreadmiral Eb. Godt.
156. Fru Christiane Caroline Louise Godt døde 1873, formodentlig af tuberkulose.
157. Fru Charlotte Louise Christiana Petersen, f. Hinrichsen, døde 17. sept. 1871 i Pinneberg.
158. Christian, se not 129.
159. Døbt Oelgaard, f. 1856, d. (formentlig af tuberkulose) 1875.
160. Denne datering svarer ikke til den almindeligt antagne for fru Godts død: 17. sept. Om den 77-årige enkedronning har forvekslet september med januar, eller om det drejer sig om »einen alt-eingeschlichenen Schreibfehler«, kan konteradmiralen ikke afgøre.
161. Kopi venligst tilstillet mig af kontreadmiral Godt.
162. De følgende parentetiske henvisninger gælder det meget oplysende arbejde af H.F. Rørdam om farbroderen: Peter Rørdam. Blade af hans Levnedsbog og Brevveksling I-III 1891-95.
163. Harald Jørgensen i Da Biogr Leks.
164. H. Rosendal: Dronning Caroline Amalie 1915 s. 30.
165. Fra Ribe Amt IX, Hefte 3, s. 86.
166. RArk Ty kanc I A D Haderslev provsti Akter vedr. de enkelte Sognekald 1730-1848 IV Hammelev.
167. Nordslesvigsk Søndagsblad, Folkelig Del 1910, Nr. 2, 9/1, s. 10 (Af et foredrag, holdt 1906).
168. Slesv gejstl s. 118.
169. Sig Schultz: C.A. Jensen I 1932 s. 402.